

Jugoslavenske tajne službe kao sredstvo državne represije

Farkaš, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:222154>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-11-29**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Studij Hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Ivana Farkaš

Jugoslavenske tajne službe kao sredstvo državne represije

Diplomski rad

Mentorica: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018. godina

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Studij Hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Ivana Farkaš

Jugoslavenske tajne službe kao sredstvo državne represije

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijest,
znanstvena grana hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sažetak

Sigurnosno-obavještajna služba Jugoslavije poznata pod nazivom OZN-a, odnosno Odjeljenje za zaštitu naroda, bila je poseban represivni sustav pomoću kojega je nova vlast izravno vodila obračun s neprijateljima i neistomišljenicima, a kasnije joj je služila u očuvanju vlasti. U svim socijalističkim zemljama ključnu ulogu takvog represivnog sustava imale su obavještajne službe. Od Prvog i Drugog odsjeka OZN-e formirana je Uprava državne bezbjednosti (UDB-a), a od Trećeg odsjeka formira se Kontraobavještajna služba Jugoslavenske armije (KOS). KOS se preoblikovao u Službu sigurnosti JNA. Jugoslavenska tajna služba UDB-a imala je gotovo neograničenu moć do pada Aleksandra Rankovića, čelnika obavještajne jugoslavenske službe, 1966. godine. Od 1966. djeluje pod nazivom *Služba državne bezbjednosti* (SDB). Nakon Rankovića došlo je do kadrovskih promjena te do liberalizacije političkog i ekonomskog života. No, početkom 60-ih državi je zaprijetio gospodarski slom. Da preduhitri socijalni bunt, režim otvara granice te na zapad odlaze prvi radnici koji dobivaju pomoć od već iseljenih emigranata. Sve dok je izolirana od domovine, emigracija i nije opasna, ali bilo je važno odvojiti već postojeću i novu emigraciju. Međutim, proces liberalizacije je zaustavljen 1968. gušenjem studentskih nemira, a nastavljena je represija kroz hrvatsko proljeće te se služba ponovno pojavljuje kao najvažniji element državne represije. Sastojala se od 4 odjela koji su se bavili: unutarnjim neprijateljima, emigracijom, stranim obavještajnim službama i tehnikom praćenja i prisluškivanja. Emigracije hrvatskog stanovništva mogu se podijeliti na tri vala. Prvi je val bio krajem Drugog svjetskog rata, kada je veliki broj hrvatskih vojnika uspio pobjeći u *zapadni* svijet, bježeći pred komunističkim režimom, dok je drugi val iseljavanja nastupio 60-ih godina 20. stoljeća kada je Jugoslavija, zbog gospodarske krize i socijalnog nezadovoljstva, morala otvoriti svoje granice, te je velik broj ljudi otišao na privremeni rad u inozemstvo, te se u velikom broju više nikada nije vratio. Treći val odnosi se na političku represiju tijekom pokreta hrvatskog proljeća, kada su sudionici događanja trajno izgnani iz države ili su bili prisiljeni sami otići iz države. Represija se provlačila u svakodnevnom životu preko medija, obrazovanja, kulture, Katoličke Crkve i poslovnog života, a posebice političkog djelovanja. Jugoslavenske tajne službe uklanjale su svakoga za koga su sumnjale da bi stvarao prijetnju političkom poretku. Djelovanje jugoslavenskih tajnih službi sigurnosti počeo se, na ovim prostorima, smanjivati u drugoj polovici 80-ih godina, da bi ga posve istisnuli izbori u travnju i svibnju 1990. godine.

Ključne riječi: jugoslavenske tajne službe, UDB-a, OZN-a, KOS, emigracija, represija, progoni

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Komunizam kao sustav vladanja KPJ	2
3. Dolazak Komunističke partije Jugoslavije na vlast	5
4. Stanje nakon Drugog svjetskog rata	7
4.1.Sukob s Informbiroom	9
4.2.Goli otok	10
5. Obavještajno sigurnosne službe	11
5.1.Obavještajno sigurnosni sustav Titove Jugoslavije.....	12
5.2.OZN-a – Odjeljenje za zaštitu naroda.....	13
5.2.1. Ustroj OZN-e.....	14
5.3. Uprava državne sigurnosti – UDB-a.....	15
5.3.1. Reorganizacija UDB-e.....	18
5.4. Službe sigurnosti nakon Brijunskog plenuma 1966.....	19
5.5. Kontraobavještajna služba – KOS	20
6. Zadaci tajnih službi	21
6.1. Odlučivanje o „specijalnim akcijama“	22
6.2. Suradnici i rad UDB-e.....	23
6.3. Kategorije neprijatelja.....	25
7. Ubojstva hrvatske i jugoslavenske političke emigracije	27
7.1. Ubojstva naručena iz Beograda.....	30
8. Djelovanje jugoslavenskih tajnih službi na Katoličku Crkvu	38
9. Mediji pod paskom jugoslavenskih tajnih službi	41
10. Zaključak	44
11. Popis literature	45

1. Uvod

U ovom radu govorit će se o jugoslavenskim tajnim službama. U prvom redu o njihovom ustroju i djelovanju te utjecaju na stanovnike Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Govorit će se o represiji jugoslavenskih tajni službi na svakodnevni život građana kako bi se održao postojeći režim. Kontrola nad građanima provodila se u svakom obliku i dijelu njihovoga života. Radom će se pokušati približiti djelovanje jugoslavenskih tajnih službi na svakodnevni život građana te prikazati posljedice ovakvoga djelovanja. Za početak će se objasniti komunistička ideologija na kojoj je počivao jugoslavenski sustav te glavna obilježja ovoga režima. Zatim će se uvesti u ustroj i djelovanje jugoslavenskih tajnih službi te će se pobliže objasniti metodologija njihova rada. Rad će se bazirati na vremenu od kraja Drugog svjetskog rata pa sve do Titove smrti, jer je u tom vremenu provedena najveća represija nad jugoslavenskim narodom. S obzirom na opširnost ove teme, rad će se temeljiti na ustroju i radu jugoslavenskih tajnih službi te njihovom utjecaju na društvo, hrvatsku političku emigraciju, Crkvu te na medije. Kako se utjecaj jugoslavenskih tajnih službi prožimao na svaki dio života jugoslavenskoga društva, u ovom se radu taj utjecaj ograničio samo na pojedine aspekte. Govorit će se o položaju hrvatske emigracije, njihovim ubojstvima te djelovanjima u nastojanju da ostvare samostalnu hrvatsku državu. Posebno će se osvrnuti na stanje Katoličke Crkve te na cenzuru medija. Na kraju će se sve objediniti u zaključak.

2. Komunizam kao sustav vladanja KPJ

Komunizam je politička ideologija utemeljena na ukidanju privatnoga vlasništva i na uspostavi zajedničkoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Također je i politički pokret koji obuhvaća ukupnost komunističkih partija, organizacija i skupina u svijetu, odnosno politički sustav totalitarne jednostranačke vlasti. Ideja komunizma seže u doba antičke Grčke i nastanka kršćanstva. Ideja besklasnoga društva, u kojem su sredstva za proizvodnju i distribuciju u vlasništvu cijele zajednice, izložena je u mnogobrojnim utopijskim djelima, kojima je osobito bilo bogato razdoblje prijelaza iz feudalizma u kapitalizam.¹ U početku, kao i danas, teror je bio nasilje vladajućih nad podređenima, a odgovor na taj teror bila je borba protiv države i svega onoga što ona predstavlja.² Tijekom međuraća i početnih godina Drugoga svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je materijalno, idejno, organizacijski i kadrovski bila potpuno ovisna o Kominterni³, odnosno o SSSR-u, a ta ovisnost je u manjem intenzitetu postojala sve do 1948. godine. Sukladno svjetskoj komunističkoj teoriji i boljševičkoj revolucionarnoj praksi, KPJ je tijekom Drugoga svjetskog rata ustrojavala totalitarni sustav vlasti na južnoslavenskome prostoru.⁴ Nakon Drugog svjetskog rata, Komunistička partija Jugoslavije uspjela je postupno izvršiti revolucionarni prevrat i ustrojiti vlast na području Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Komunističke partije, pa tako i KPJ, temeljile su se svjetonazorski, ideologijski i programski na djelima marksizma koji su smatrali kako se zbiljske promjene društvenih odnosa mogu događati samo revolucionarnim, odnosno nasilnim putem. Sukladno tome, zagovarala se nužnost proleterskih revolucija koje su trebale uspostaviti svjetski komunistički poredak, predvođen komunističkim partijama, dok je pritom sredstvo opravdavalo cilj. Na temelju takvoga ozračja radila je i KPJ, kako tijekom Drugog svjetskog rata, tako i nakon njegova svršetka.⁵ Od početka rata struktura KPJ vršila je pripreme za primjenu represije s kojom se obračunavala sa svim tadašnjim protivnicima. Posebno intenzivne pripreme komunističke strukture za preuzimanje vlasti događale su se od kraja 1943. godine, kada je postalo potpuno sigurno da će rat uskoro završiti pobjedom Saveznika. Najintenzivnije pripreme odvijale su se na području Hrvatske jer je

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32694>

² Jurišić, Jelena; Šapit, Marko, *Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija*, Pregledni članak, Vol. XLII, 2005., str. 116.

³ Kominternu – kratica za Komunističku internacionalu, stvorena je ujedinjavanjem komunističkih i drugih revolucionarnih stranaka, organizacija i grupa, u programu kojih je bilo rušenje kapitalizma, uspostava diktature proletarijata i međunarodne sovjetske republike

⁴ Jurčević, Josip, *Koncepcija i djelovanje jugoslavenske komunističke strukture za osvajanje obrazovnoga i kulturnoga sustava u hrvatskoj 1944. i 1945. godine*, 2014., str. 79.

⁵ Vukušić, Bože, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb, 2002., str. 7.

komunističko-partizanska struktura u dotadašnjem tijeku rata bila najsnažnija na hrvatskim prostorima. Do kraja rata komunistička struktura je na području Hrvatske prikupila goleme količine podataka o mnogobrojnim osobama, institucijama i organizacijama Nezavisne Države Hrvatske (NDH), te je na temelju toga izrađivala iznimno detaljne planove o načinu zauzimanja mjesta i gradova te zaposjedanju institucija i primjeni represivnih mjera protiv velikoga broja osoba.⁶

Nepostojanje demokratskih društvenih mehanizama nadzora te izravna podređenost tajnih službi središtu političke i partijske moći bilo je obilježje totalitarnih sustava vlasti. KPJ karakterizira totalitaran oblik vlasti koji se na vlasti održava primjenom represivnih sredstava. Iako je takav oblik vlasti izazivao nezadovoljstvo među društvom, vladajući partijski slojevi pokušavali su na sve moguće načine održati postojeće stanje.⁷ Kako je Bruno Bušić rekao: „Zakon je postavljen na temelju: Jednakosti, ravnopravnosti i slobodi vjere. To se u stvarnosti ne odražava nigdje nego na papiru. Slobode vjere nema, ravnopravnosti također, a o jednakosti da i ne govorimo.“⁸ Centralistički sustav, na početku značajka i komunističke Jugoslavije, postao je prepreka modernizaciji i liberalizaciji sustava, jer je vlast koncentrirana u rukama partijskog centra i moćne tajne političke policije.⁹

Titoizam je jedna od totalitarističkih ideologija komunističkog pogleda na svijet. Njezin tvorac bio je jugoslavenski doživotni predsjednik Josip Broz Tito. Razlika titoizma u odnosu na druge komunističke ideologije je što se u njezinom središtu nalazi radničko samoupravljanje naspram apsolutne vlasti i kontrole u staljinizmu. Eponim *titoizam* pojavio se nakon sukoba Informbiroa i KPJ 1948. godine.¹⁰ Po preuzimanju vlasti u Jugoslaviji 1944.-1945. godine komunisti, predvođeni Titom, počinju u državi provoditi staljinistički oblik komunizma, kao i masovne zločine nad njemačkim kolaboracionistima, kapitalistima, poduzetnicima, brojnim uglednicima, intelektualcima te političkim disidentima (neistomišljenicima ili antikomunistima). Komunistička Jugoslavija, koja je do tada potpuno ekonomski i politički ovisila o Moskvi, odjednom se našla izolirana i od SAD-a s kojim je u lošim odnosima od završetka rata i od Sovjetskog Saveza čija pomoć je do tada bila nužna za obnovu u ratu porušene države. U takvim

⁶ Jurčević, J., *Koncepcija i djelovanje jugoslavenske komunističke strukture za osvajanje obrazovnog i kulturnog sustava u hrvatskoj 1944. i 1945. godine*, str. 80.-81.

⁷ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 7.-8.

⁸ Isto, str. 408.

⁹ Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, 2007., god 39., br. 2., 249.-513.

¹⁰ Letica, Slaven; Jankelevitch, Vladimir, *Vječni titoizam i ljudožderska politika: je li istina onoliko dobra koliko je istinita?*, Zagreb, 2016., str. 31.-32.

uvjetima Josip Broz Tito usmjerava državnu politiku u pravcu izgradnje jednog drukčijeg razvoja socijalizma, kojemu će Sovjetski Savez dati ime titoizam. Titoizam kao i gotovo svi drugi oblici realsocijalizma bio je jednopartijska diktatura. Za održavanje takvog sustava bio je korišten represivni aparat čiji je najpoznatiji element bila UDB-a. U prvom razdoblju, nakon nastanka titoizma, na udaru represivnog aparata našli su se antikomunisti te zagovornici Staljina i simpatizeri SSSR-a koji su bili slani na izdržavanje kazne na Goli otok. Protivnici komunističkog jednopartijskog režima slani su u ovaj i druge zatvore na „preodgoj“ tako da niti jedan od njih navodno nije bio ubijen od strane stražara. Do jedinih ubojstava na Golom otoku navodno dolazi u borbama među kažnjenicima. Nakon zatvaranja Golog otoka, to jest nakon njegovog prepuštanja na upravljanje SR Hrvatskoj, politički zatvorenici bili su slani na izdržavanje kazne u obične zatvore. Od zatvorenika koji su bili osuđeni za podrivanje političkog poretka najpoznatiji će biti kasniji hrvatski predsjednici Franjo Tuđman i Stipe Mesić.¹¹ Provođenje terora držalo je milijune ljudi u strahu. Totalitarne režime 20. stoljeća obilježio je teror provođen među narodima, no ta se represija nikada nije nazivala „terorom“. Riječ „terorist“ nije se primjenjivala na policajce i agente tajnih službi, koji su provodili državnu represiju, nego na one koji su se protivili diktaturi. Tajne su službe oduvijek imale važnu ulogu u organizaciji države. Ipak, svoj su vrhunac doživjele u vrijeme totalitarnih režima 20. stoljeća, koji su ih uglavnom koristili kako bi se širio strah među narodom i na taj ga način lakše kontrolirao. Takve su službe u ime vladajućeg režima provodile teror i represiju uhićujući milijune nedužnih ljudi koji su bili optuživani kao neprijatelji naroda. Svojom okrutnošću totalitarni režimi i njihove tajne službe ostavili su neizbrisiv trag u ljudskoj povijesti, a njihovo djelovanje nije bilo nimalo diskretno, usprkos imenu „tajno“ koji su nosile.

¹¹ Grbić, Čedo, *Samoupravljanje i država u razvoju socijalističkog samoupravnog sistema u Jugoslaviji*, Crna knjiga komunizma, Neven Štimac, Pariz/Zagreb (276.-294.), 1975., str. 284.

3. Dolazak Komunističke partije Jugoslavije na vlast

Partizanska i gerilska taktika kontrolom i represijom dovela je do osvajanja vlasti oružanom silom u Jugoslaviji. Masovni teror na razini sustava vladanja značajka je svih komunističkih sustava. Sustavnim zločinima komunizma smatraju se zločini protiv duha i „tvorevina“ duha, nijekanje duhovnih, moralnih i racionalnih vrijednosti; antisemitizam, antijudaizam, antiislamizam, antikatolicizam, antibudizam i slično; zločini protiv opće kulture svijeta, nacionalnih kultura, ljudske osobe, zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti.¹²

Nakon njemačkog napada na SSSR Komunistička partija Jugoslavije 4. srpnja 1941. godine poziva na ustanak sve narode Jugoslavije. Oružana borba protiv nacizma i fašizma za komuniste bila je sredstvo pomoću kojega će se domoći vlasti i provesti velike društvene promjene, odnosno uvesti diktaturu proletarijata. Uspjeli su se nametnuti kao predvodnici partizanskog pokreta, stoga na najutjecajnijim mjestima postavljaju ljude iz svojih redova.¹³ Partizanskim jedinicama rukovodio je Glavni štab, kasnije preimenovan u Vrhovni štab kojim je zapovijedao Josip Broz Tito. Stvoren je Narodnooslobodilački pokret (NOP) koji se sve više omasovljuje i vojničkim pobjedama preuzima znatan dio prostora. KPJ se tada odlučuje na formiranje političkog predstavničkog tijela svih jugoslavenskih zemalja pod nazivom Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ). Na njegovom drugom zasjedanju AVNOJ se proglašava vrhovnim zakonodavnim i predstavničkim tijelom Jugoslavije i donosi se odluka o obnovi Jugoslavije na federativnoj osnovi. Ulogu vlade preuzeo je novoosnovani Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), a država koja se tek trebala obnoviti naziv Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ).¹⁴

Kako se rat bližio kraju postalo je jasno da će Njemačka, a to znači i NDH, biti poražena te da će doći do obnove Jugoslavije. No, osim NOP-a postojao je i četnički pokret koji je za cilj također imao obnovu Jugoslavije, ali s drugačijim političkim ustrojstvom. Titu i KPJ tako postaje važno poraziti četničke snage i dobiti podršku Saveznika koji su se zalagali za obnovu monarhije. Kada su se Saveznici uvjerali da četnici surađuju s okupatorima i da je NOP jedina snaga koja se uistinu bori s fašistima, morali su razmišljati o povezivanju jugoslavenske izbjegličke vlade i NOP-a. Tako je na poticaj predsjednika engleske vlade Winstona Churchilla došlo do sporazuma

¹² Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, god 39., br. 2., 249.-513., str. 269.

¹³ Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., str. 27.

¹⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 2003., str. 257.

s Ivanom Šubašićem, kojega je kralj Petar imenovao novim predsjednikom izbjegličke vlade, i Tita. U pregovorima na Visu u lipnju 1944. dogovoreno je da će izbjeglička vlada priznati federativno uređenje Jugoslavije, kako je to zamislio NOP, i podržati Narodnooslobodilačku vojsku (NOV) pod vodstvom Tita.¹⁵ Nova vlada formirana je 7. ožujka 1945. na čelu s predsjednikom Titom i Šubašićem kao ministrom vanjskih poslova i time Jugoslavija dobiva međunarodno priznanje. Vodstvo je, na početku, dopustilo isticanje više kandidata koji su se natjecali na izborima za tijela u sklopu KP. Ovaj korak prema unutarstranačkoj demokraciji ubrzo je napušten jer se pokazalo da su razlike u interesima tako velike da su se pojavljivale tendencije prema višestranačkom sustavu u samoj Partiji.¹⁶ U predizbornoj kampanji, za izbore koji su se održali u studenom 1945., KPJ je različitim načinima onemogućila političko djelovanje stranaka i tako ih prisilila da odustanu od sudjelovanja na izborima. Također, neslaganja u vladi rezultirala su ostavkama Šubašića i ostalih predstavnika emigrantskih političara. Tako se na izborima pojavila samo jedna lista Narodne fronte čije je kandidate odredila KPJ, a za birače koji nisu željeli glasati za tu listu bile su postavljene takozvane crne ili *ćorave* kutije bez kandidata. Time je KPJ osigurala apsolutnu pobjedu Narodne fronte, čiji su kandidati unutar Ustavotvorne skupštine provodili politiku KPJ. Tito je vojnom i političkom pobjedom osigurao temelje za ostvarivanje svoga programa, odnosno uspostavljanje socijalizma.¹⁷ U početku su željeli održati privid parlamentarne demokracije. Zakonodavna tijela bila su izabrana na izborima, no izbori su bili pod nadzorom komunističke partije pa su sva tijela i na lokalnoj i na državnoj razini bila zapravo administrativni instrumenti komunističke partije. KPJ je željela osvojiti sve položaje u državnom aparatu i gospodarstvu prije nego otvoreno iznese svoja stajališta i zbog toga se morala obračunati sa svim neprijateljima odnosno političkim protivnicima. U tome obračunu važnu ulogu odigrale su vojska, promidžba i sigurnosni aparat.¹⁸

¹⁵ Isto, str. 258.-263.

¹⁶ Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, str. 259.-262.

¹⁷ Matković, H., *Povijest Jugoslavije*, str. 277.- 280.

¹⁸ Radelić, Z., *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, str. 56.-60.

4. Stanje nakon Drugog svjetskog rata

Vrijeme neposredno po završetku Drugog svjetskog rata bilo je vrijeme obilježeno strahom i represijom. Obilježeno je organiziranim provođenjem nasilja i zločina nad svima koji nisu mislili kao i Partija. Velik je broj primjera koji potvrđuju navedeno. Jedan od najpoznatijih primjera je kaznionica na Golom otoku kroz koju je, u svega desetak godina postojanja, prošlo više desetaka tisuća osoba, uglavnom zbog „verbalnog delikta“. Goli otok organiziran je kao kaznionica najstrožeg režima neposredno po izbijanju sukoba između Tita i Staljina, odnosno nakon Rezolucije Informbiroa (IB) 1948.¹⁹ Prilikom provođenja represije često su se održavala pogubljenja bez sudskog postupka, koja su se intenzivno događala u posljednjim ratnim i prvim poratnim danima na širokom prostoru koji je obuhvaćao teritorij od južnih dijelova Austrije pa do sjeverozapadnih dijelova Hrvatske, jer je tamo bila najveća koncentracija postrojbi Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH) i izbjeglih civila. Tada su sustavne likvidacije zarobljenih vojnika i civila provodile redovne jugoslavenske vojne postrojbe, OZN-a i KNOJ, i to ne samo bez suđenja nego i bez ikakve evidencije. OZN-a je imala najveću ulogu u provođenju sustavnih pogubljenja i likvidacija bez sudskog postupka. Njezini sačuvani dokumenti najvećim se dijelom odnose na redovitu komunikaciju koju je obavljala unutar svoje organizacije ili s drugim državnim tijelima. Tu se u prvom redu radi o raznim izvještajima, uputama i direktivama.²⁰ Iz navedenog možemo zaključiti kako su pogubljenja bez sudskog postupka bila jedna od često primjenjivanih represivnih metoda u poslijeratnom vremenu.

Prva faza u slamanju jugoslavenskih protukomunističkih postrojbi uslijedila je nakon što su partizani osvojili Srbiju i Dalmaciju. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) pripremala se za odlučujuću ofenzivu prema zapadu Jugoslavije kako bi, između ostalog, porazila ostatke srpskih i crnogorskih protukomunističkih snaga.²¹ Tijekom 13. svibnja 1945. godine po jedna brigada iz sastava 14. udarne i 51. udarne divizije III. armije probile su se na područje Poljana – Bleiburg. Te su snage razbile njemačku 104. lovačku diviziju, a prema partizanskim podacima, oko 50 000 ustaša, od čega 20 000 civila, i oko 5000 četnika, također s civilima, pokušalo je

¹⁹ Akrap, Gordan, *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, Zagreb, 2012., str. 26.

²⁰ Jura, Ana, *Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj – kolovoz 1945. godine*, Zagreb, 2011., str. 56.-59.

²¹ Nikolić, Kosta, *Obračun Titova režima s jugoslavenskim monarhističkim protukomunističkim snagama na kraju Drugog svjetskog rata*, Beograd, Republika Srbija, ČSP, br. 3.,631.-650., 2012., str. 631.

prodrijeti preko Dravograda prema Klagenfurtu kako bi se predali britanskoj vojsci. Zbog toga je Štab III. armije, postupajući po Titovoj zapovijedi, na područje Bleiburga uputio nova pojačanja.²² U vezi s djelovanjima tijekom 16. svibnja navedeno je: „Nastavlja se sa razoružavanjem i mestimično sa uništenjem razbijenih neprijateljskih grupica u šumama i u području južno od Dravograda i Blajburga. Zarobljenici se sprovode u Maribor i Celje, gde se vrši njihovo grupisanje i daljnji transport za Zagreb.” Štab III. armije naveo je u izvještaju Generalštabu da je poginulo 25 000 i ranjeno 4000 neprijateljskih vojnika, dok je zarobljeno oko 40 000 Nijemaca, 60 000 ustaša i domobrana i 5 000 četnika.²³ Predaja zarobljenika obavljena je između 23. i 31. svibnja. Do 25. svibnja predano im je 16 200 zarobljenika, a tijekom idućih nekoliko dana njih još oko 6000. Zarobljenici su iz Jesenica transportirani u logor u Kranju, a zatim u logor u Šentvidu, u predgrađu Ljubljane. Ondje su im dolazili partizani koji su im oduzimali vrijedne predmete koje su do tada uspijevali skrivati. Manji dio upućen je pred vojne sudove. Zarobljeni Hrvati, Srbi i Crnogorci podijeljeni su po okruzima, odnosno kotarevima po podrijetlu, a zatim su časnici OZN-e iz tih krajeva odlučivali o njihovoj sudbini. Život zarobljenika tada je malo vrijedio i njihova sudbina, odnosno eventualna likvidacija, ovisila je o osobnoj odluci određenog časnika OZN-e. Slovenske zarobljenike u najvećoj su mjeri ubijale jedinice i pripadnici slovenske OZN-e i slovenskih jedinica Korpusa narodne obrane Jugoslavije. Zarobljene Hrvate, Srbe i Crnogorce uglavnom su ubijali pripadnici Jugoslavenske armije iz drugih dijelova Jugoslavije. Zarobljenici su vlakom ili kamionima prebačeni u jugozapadnu Sloveniju, u šume Kočevskog roga. Cijela akcija likvidacije nekoliko desetaka tisuća ljudi za samo nekoliko dana u tadašnjim uvjetima ne bi bila moguća bez odluke najvišeg novog jugoslavenskog vodstva, prije svega Tita. On se tada nalazio u Ljubljani, s vodstvom OZN-e za Jugoslaviju, ali i za Srbiju, Crnu Goru, Hrvatsku i Sloveniju. To ukazuje i na to tko je organizirao likvidaciju zarobljenika. Na pitanje je li ta naredba morala doći od Tita, odgovoreno je: „Naravno. Niko takvu nije mogao odluku doneti sem Tita.”²⁴ Masovni su zločini osim na Bleiburgu i u Šentvidu, počinjeni i na Crngori te u Teznu.

Tito je u svom govoru u Ljubljani 26. svibnja 1945. godine uputio više nego jasnu poruku o sudbini tih ljudi: „Što se tiče ovih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice – to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je već ogromnu većinu, a samo jedan mali dio uspio je pobjeći pod krilo pokrovitelja van naše zemlje.” Većina rada OZN-e odnosila se na ispitivanje zarobljenika i čišćenje od ustaša i četnika. Izvještaj Dimitrija Georgijevića, opunomoćenika OZN-e za Jugoslaviju, koji je bio upućen 12. lipnja 1945.

²² Isto, str. 640.

²³ Isto, str. 642.

²⁴ Isto, str. 645.

Aleksandru Rankoviću, navodi i sljedeće: „Među ostalim zarobljenicima bilo je i žena s djecom kao i starijih ljudi, koji su bili povučeni sa ustašama, Nemcima i četnicima, te su organi OZN-e po logorima takva lica otpuštali svojim kućama s propusnicama na kojima je bilo označeno da se prijave svojim Mesnim narodnooslobodilačkim odborima, te ukoliko se nađe da su izvesna lica od ovih kriva, ista će biti pozvata na odgovornost, jer organi OZN-e nisu imali mogućnosti da izvrše potrebna isleđenja, već je to dato Mesnim odborima u nadležnost.”²⁵

Likvidacije poraženih snaga karakteristične su za mnoge zemlje na kraju Drugog svjetskog rata. U jugoslavenskom je slučaju u pitanju bila smišljena i dobro organizirana politika uništenja „izdajnika naroda i države”, „klasnog neprijatelja”, odnosno suzbijanja bilo kakve ideje o otporu novom komunističkom poretku u Jugoslaviji. Masovne grobnice, pojedinačni grobovi i žrtve nisu smjeli postojati. Grobnice su bile razorene, prikrivene, uništene, a preko njih su građeni gradski deponiji, stambene zgrade ili ceste.²⁶ Samim početkom uspostavljanja komunističke vlasti moglo se vidjeti na koji će se način vlast održavati: konstantnom represijom i masovnim likvidacijama svih onih koji su na bilo koji način bili „sumnjivi” komunističkom režimu.

4.1. Sukob s Informbiroom

Sukob sa Sovjetskim Savezom, odnosno Informbiroom²⁷, odvio se u lipnju 1948. godine. Na Rankovića je, kao ministra unutrašnjih poslova i partijskog sekretara, pao najveći teret odgovornosti. U praksi UDB-e tijekom sukoba s Informbiroom uočavaju se tri razdoblja: prvih nekoliko mjeseci kada se vodila rasprava i javno izjašnjavalo za Rezoluciju; drugi period nakon Petog kongresa KPJ kada dolazi do oštrijeg odnosa prema onima koji su se izjašnjavali za IB i kada slijedi prijelaz protivnika Titova smjera u ilegalu; treći period, od ožujka 1950., kada raste vanjski pritisak. U Jugoslavenskoj armiji organi KOS-a imali su pune ruke posla već od samog početka sukoba. Morali su motriti velik broj onih pripadnika Armije koji su bili na obuci u SSSR-u, jer su prvi prebjegli odmah nakon objavljivanja Rezolucije Informbiroa, 28. lipnja 1948., ukazivali na to da će motrenje biti neizbježno, a sve prema Titovim riječima: „Prema njima treba biti budan i onemogućiti ih. Razume se, naš cilj je u prvom redu da znamo koji su to ljudi, pa da

²⁵ Isto, str. 646.

²⁶ Isto, str. 648.-649.

²⁷ Informbiro - skraćeno od Informacijski biro komunističkih i radničkih partija – IB; nazivan i Kominform, savjetodavno je i koordinacijsko tijelo devet komunističkih i radničkih partija

ih pokušamo prevaspitati. Ako se ne daju prevaspitati, onda treba biti nemilosrdan, jer mi nikome ne možemo dozvoliti da razara vojsku.“²⁸ Nakon političkog raskida Staljina i Tita 1948. u KPJ je započela masovna čistka u kojoj je do 1950. bilo isključeno tisuće prosovjetski orijentiranih članova, tzv. *ibeovaca*, a znatan ih je broj završio na sudu i u zatvorima, odnosno u logoru na Golom otoku. Povod tomu bila je Rezolucija Informbiroa koja je optužila vodstvo oko Tita za izdaju ideja socijalističke revolucije. Pozadina svemu bilo je Titovo nastojanje da vodi nezavisnu vanjsku politiku na Balkanu, što nije odgovaralo planovima Moskve. Kad je postalo jasno da Moskva nije spremna ući u pregovore u kojima bi se postigao kompromis, vodstvo oko Tita je sukob interpretiralo kao posljedicu ideoloških razlika i proklamiralo nezavisni jugoslavenski put u socijalizam. Nakon sukoba sa Staljinom, od 1948.-1951. UDB-a i KOS uhitili su 12 829 osoba pod optužbom davanja podrške Staljinu, odnosno sovjetskoj strani. Tako je general Jovo Kapičić, koji je u UDB-i bio zadužen za zatvorski sustav, jednom rekao zatvorenicima: „Vi ste pružili ruku neprijatelju, vi ste kao štetni izdvojeni iz naše društvene sredine, ovdje izolovani na ovome ostrvu, zbog svog izdajničkog političkog stava i kažnjeni ste mjerom – društveno korisnog rada...“²⁹

4.2.

Goli otok

Posebnu epizodu jugoslavenskog sukoba s Informbiroom ima obračun sa Staljinovim ili sovjetskim pristalicama u jugoslavenskoj Komunističkoj partiji te njihovo utamničenje u logoru na otoku u Jadranskom moru poznatom po imenu Goli otok. Nakon Drugog svjetskog rata Tito je, navodno na prijedlog Ivana Krajačića, načelnika OZN-e za Hrvatsku, odlučio Goli otok pretvoriti u logor za političke disidente. Ukupno je do kraja Jugoslavije na Golom otoku zatočeno između 16 000 i 32 000 zarobljenika. Ženski zatočnici odlazili su na susjedni otok Sveti Grgur. Kažnjenici na Golom otoku morali su obavljati prisilni rad u kamenolomu i u rudnicima boksita. Mnogo zarobljenika stradalo je od loših uvjeta ili su počinili samoubojstvo. Smatra se da broj umrlih premašuje 400 osoba.³⁰ Logor je bio u nadležnosti UDB-e za Jugoslaviju, a tako i u nadležnosti samog Rankovića. Upravitelji Golog otoka, odnosno logora Preduzeće Mermer, bili su visoki časnici ili UDB-ini generali.³¹ Kažnjenici su se prevozili brodom do otoka, dočekani su batinanjima kroz špalir starijih zatvorenika (metoda se naziva *topli zec*), bili su izloženi fizičkim

²⁸ Kovač, Svetko, Dimitrijević, Bojan, Popović, Irena, *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, Zagreb, 2016., str. 27.

²⁹ Akrap, G., *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, Zagreb, 2012., str. 198.

³⁰ <http://povijest.hr/nadanasnjidan/prvi-politicki-kaznjenici-na-golom-otoku-1949/>

³¹ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 29.

ponižavanjima i psihičkom maltretiranju, a sve su ovo karakteristike funkcioniranja preodgoja na Golom otoku.³² Među osuđenima koji su završili na Golom otoku, nekolicina su bili pripadnici UDB-e, koji su osuđeni zbog optužbi da podržavaju Rezoluciju Informbiroa. Od 85 udbaša informbiroovaca većina su bili muškarci. Jedina je žena sudionica partizanskoga pokreta od prosinca 1942., članica KPJ-a koja je postala članica UDB-e u veljači 1944. bila činovnik u III. Odsjeku Odjeljenja UDB-e za grad Rijeku. Njezina se krivnja sastojala u tome što su joj muž i brat bili udbaši optuženi zbog pristajanja uz optužbe Informbiroa. Od 85 udbaša informbiroovca poznata je nacionalnost za njih 73. Hrvata je bilo 54, Srba 16, a ostalih nacionalnosti tri. Među njima su jedan Slovenac, jedan Mađar i jedan Talijan.³³

5. Obavještajno sigurnosne službe

Obavještajno sigurnosne službe su djelatnosti i organizacije koje za potrebe države, posebno njezinog političkog i vojnog vodstva, a radi ostvarivanja političkih ciljeva i vanjskopolitičkih interesa zemlje, prikupljaju i analiziraju podatke o mogućnostima, namjerama i djelatnostima stranih sila i drugih obavještajnih i drugih djelatnosti, izuzimajući otvorenu oružanu agresiju, koje mogu ugroziti nacionalnu sigurnost.³⁴ Zadaće su obavještajno sigurnosnih službi prikupljanje informacija o stvarnom ili potencijalnom neprijatelju, o njegovim političkim i ratnim ciljevima, tehnici, bazama, utvrdama, rasporedu snaga, planovima uporabe vojske, sustavu opskrbe i drugih informacija i podataka. Podaci su se prikupljali uglavnom agenturnim radom, slanjem obavještajaca u strane zemlje i stvaranjem mreže uhoda i doušnika. Razvojem sredstava veze, kao što su telegraf, telefon i radio, kao i pojavom novih sredstava za izviđanje s daljine (zrakoplovi, fotografske i filmske kamere), u obavještajnom radu počinju se masovno koristiti i tehnička sredstva.³⁵ Moderne sigurnosne službe karakteriziraju jasna odvojenost od redovne policije u čijem djelokrugu ostaje javna sigurnost, uporaba javnih i tajnih metoda i tehnika, koncentracija i akumulacija ovlasti kojima redovna policija ne raspolaže, a uključuju istražne, tužiteljske, sudske i izvršne ovlasti te neograničenost dosega djelovanja pri čemu od nadzora nije izuzeta ni vlast ni njeni najviši dužnosnici.³⁶ Da se jugoslavenske tajne službe ne razlikuju od sovjetske ČEKE³⁷ vidi

³² Isto, str. 33.

³³ Radelić, *Pripadnici Udbe u Hrvatskoj osuđeni zbog Informbiroa*, Izvorni znanstveni članak, Zagreb, 2010., str.

³⁴ Žunec, Ozren; Domišljanović, Darko: *Obavještajno – sigurnosne službe Republike Hrvatske*, Zagreb 2000, str. 11.

³⁵ Isto, str. 14.-15.

³⁶ Isto, str. 18.

³⁷ ČEKA - Izvanredno povjerenstvo za borbu s kontrarevolucijom i sabotazom, osnovana u prosincu 1917. kao politička policija boljševika u građanskom ratu i stranoj intervenciji te kao obavještajna služba, kojoj je zadaća bila otkrivati i kažnjavati sve kontrarevolucionarne pojave, sabotaze, špekulacije i zlouporabe položaja

se po sljedećim zajedničkim funkcijama: ostvarivanje nadzora nad stanovništvom u svrhu osiguravanja političke vjernosti (pomoću mreže tajnih suradnika); suzbijanje protujugoslavenske/protusovjetskih djelatnosti pomoću istraga, suđenja, zatvaranja u zatvore, logore i psihijatrijske klinike te nadzor nad političkom vjernošću pripadnika oružanih snaga. Jugoslavenske tajne službe mogu se povezati i s njemačkom tajnom državnom policijom Gestapo (*Geheime Staatspolizei*), koja u svom djelovanju nije bila vezana nikakvim zakonskim ograničenjima. Kao i sovjetske službe, Gestapo i jugoslavenske tajne službe bile su pod kontrolom vladajuće i jedine dopuštene stranke.³⁸ Odmah po osnivanju OZN-e, prva grupa djelatnika odlazi na višemjesečni operativni tečaj NKVD-a koji se držao pri Višoj školi državne bezbednosti SSSR-a. Druga grupa, oko 60 osoba, odlazi na isti tečaj krajem 1945. Pored ovih polaznika, na području Jugoslavije su predstavnici NKVD-a održali mnoge tečajeve i vršili obuku budućeg kadra OZN-e već od kraja 1945.³⁹

5.1. Obavještajno sigurnosni sustav Titove Jugoslavije

Obavještajno sigurnosni sustav bivše SFRJ sastojao se od nekoliko funkcionalnih elemenata, odnosno službi, od kojih je većina bila u potpunoj nadležnosti središnjih, federalnih organa. U isključivoj federalnoj nadležnosti bile su vojna obavještajna služba i vojna sigurnosna služba, a obje su bile u okviru JNA, odnosno Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSNO). Također su postojali civilni obavještajni organi Saveznog sekretarijata za unutarne poslove (SSUP).⁴⁰ Za jugoslavensko komunističko rukovodstvo tijekom Drugog svjetskog rata, kada je već bila osigurana podrška Saveznika i nagoviješten potpun uspjeh u osvajanju vlasti nakon rata, bilo je neophodno stvoriti jedinstvenu i moćnu organizaciju koja će upravljati političkom obavještajnom i kontraobavještajnom službom u partizanskim jedinicama, na oslobođenom i na neoslobođenom teritoriju, i koja će biti predvodnik u obračunu s *petom kolonom*⁴¹ i narodnim neprijateljima. Tako je u novoj Jugoslaviji, koja je nastajala 1944.-1945. godine, tajna politička policija bila organizacija nazvana Odeljenje zaštite naroda (ili Odjeljenje za zaštitu naroda), poznatije kao OZN-a. Osnovana je 13. svibnja 1944. godine prema naređenju Josipa Broza Tita, generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije i zapovjednika partizanske vojske (NOVJ). Naredbu o

³⁸ Isto, str. 20.-21.

³⁹ Akrap, G., *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 183.

⁴⁰ Žunec, O.; Domišljanović, D.: *Obavještajno – sigurnosne službe Republike Hrvatske*, str. 35.

⁴¹ Peta kolona označava tajne skupine koje se bave subverzivnim aktivnostima koje imaju za cilj srušiti ili ometati postojeći poredak u interesu jedne agresivne vanjske sile.

formiranju OZN-e Tito je izdao dok se njegov vrhovni stožer nalazio u Drvaru. Ta služba bila je preteča cjelokupna sustava državne sigurnosti koji će se kasnije izgrađivati kao jedan od najvažnijih oslonaca totalitarne vlasti Komunističke partije Jugoslavije. OZN-a je organizirana kao jedinstvena i centralizirana organizacija s jedinstvenim rukovodstvom za cijelu zemlju. Njezin je najpoznatiji predvodnik bio Aleksandar Ranković, član Vrhovnog stožera NOVJ-a (Saveza komunista) do 1966. godine. Njegovim zamjenikom određen je Svetislav Stefanović – Čeća.⁴²

5.2. OZN-a – Odjeljenje za zaštitu naroda

U prvim godinama Kraljevstva SHS temelj represivnog sustava bila je vojska i to zbog izrazitih teškoća nastalih spajanjem dotad različitih upravnih sustava te zbog nedostatka ljudi. U to je vrijeme vojska imala glavnu ulogu i u obavljanju redarstvenih poslova.⁴³ Početak uspostavljanja sigurnosnih pitanja započinje već 10. kolovoza 1941. godine kada je Josip Broz Tito izdao *Uputstva* partizanskim odredima glede sigurnosnih pitanja. Njihova glavna poruka glasila je da „izdajice i provokatore treba smjesta likvidirati“. Smatra se kako je tim *Uputstvima* započeo organizirani sigurnosno-obavještajni rad. Nakon toga osnivale su se partizanske straže, narodne straže, narodne milicije i slično, a tek je 1943. Tito donio odluku o razdvajanju obavještajne i kontraobavještajne službe.⁴⁴ Osnivačima OZN-e, uz Tita i Rankovića, mogu se smatrati i ruski obavještajci, instruktori pri Vrhovnom štabu partizanske vojske, Saveli Vladimirovič Burtakov i Arseni Vasiljevič Tiškov Timofejev.⁴⁵ OZN-a je od nastanka vođena iz jednog centra i organizacijski postavljena za cijelu Jugoslaviju. Izravno je bila podređena Povjereništvu za narodnu obranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), prve revolucionarne vlade koja je stvorena na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine. OZN-a se kao politička policija nalazila u sastavu Ministarstva narodne obrane. Formirana kao politička policija tijekom 1944. godine, OZN-a je omogućila da se u Jugoslaviji (a posebice u Srbiji) izvrši učinkovita politička smjena vlasti nakon ulaska partizanskih jedinica. Nakon uspostavljanja mreže organa, po sovjetskom revolucionarnom modelu, pristupalo se likvidacijama političkih protivnika i stvaranju mreže povjerenika koja je uspostavila sveobuhvatnu kontrolu nad stanovništvom. Kako je kasnije

⁴²Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 21.-22.

⁴³ Čapo, Hrvoje, *Kraljevina čuvara - Represivni aparat monarhističke Jugoslavije na području hrvatskih zemalja (1918. - 1941.)*, Zagreb, 2015., str. 261.

⁴⁴ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb, 2002., str. 105.

⁴⁵ Isto, str. 106.

rekao Aleksandar Ranković: „Organi Državne bezbednosti postali su mač naše Revolucije kojim su u toku proteklih pet godina raskidani mnogi teški čvorovi podmuklih planova unutrašnje i spoljne reakcije, uperenih protiv tekovina Narodno-oslobodilačke borbe, nezavisnosti naše zemlje slobodnog i srećnog života našeg naroda.“⁴⁶ Provođenje represivnog i nasilnog terora nad klerom, političkim neistomišljenicima i protivnicima te „klasnim neprijateljima i reakcionarnoj buržoaziji“, bila je zadaća službi sigurnosnog sustava komunističkih zemalja. Primjena svih vrsta represivnih mjera, pa i likvidacija, smatrala se opravdanim i neophodnim oblikom djelovanja prema osobama koje su proglašene neprijateljima Partije i Revolucije.

5.2.1. Ustroj OZN-e

OZN-a se sastojala od četiri odjela. Prvi se odjel bavio obavještajnim poslovima, a na čelu je bio Hrvat Maksimilijan Baće; drugi odjel bavio se kontrašpijunažom te mu je na čelu bio Crnogorac Pavle Pekić; treći odjel bavio se vojnom kontrašpijunažom te ga je vodio Jefto Šašić; četvrti odjel, na čelu s Mijatom Vuletićem, rukovodio je tehnikom i vezom. Prvi načelnik OZN-e za Hrvatsku bio je Ivan Stevo Krajačić, u Srbiji Slobodan Penezić; u Sloveniji Ivan Maček; u Bosni i Hercegovini Uglješa Danilović; u Crnoj Gori Veljko Milatović; i u Makedoniji Bane Andreev. Osnivanjem KNOJ-a, Korpusa narodne obrane Jugoslavije, formirana je jedinica zaduženih za „borbu s antinarodnim ustanicima i likvidiranje antinarodnih bandi, čišćenje oslobođenih teritorija od ostataka razbijenih neprijateljskih jedinica, špijuna i diverzanata“. KNOJ je bio podređen Titu, ali je njime rukovodio preko načelnika OZN-e, Aleksandra Rankovića. Sva pojedinačna i masovna ubojstva koja je izvršila Jugoslavenska vojska, KNOJ i ostale partizanske jedinice bile su pod pokroviteljstvom i isplanirane od strane OZN-e.⁴⁷ KNOJ i OZN-a u stvari su bili jedno tijelo, ali su imali razgraničene uloge. Jedna uloga bila im je svakako zajednička – osvajanje i očuvanje vlasti.

Služba sigurnosti OZN-a reorganizirana je nakon donošenja prvog Ustava nove Jugoslavije, 13. ožujka 1946. godine, i dobila je novi naziv: Uprava državne bezbednosti (Uprava državne sigurnosti), a nadalje objašnjava Milovan Đilas: „Sa usvajanjem ustava 1. februara 1946. godine, reorganizovana je i vlada. Najznačajnija je, držim, bila promena u tome što je na mesto dotadašnjeg ministra unutrašnjih dela popa Vlade Zečevića, došao Ranković, koji je do tada bio

⁴⁶Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 23. - Iz govora Aleksandra Rankovića na svečanoj akademiji povodom petogodišnjice Uprave državne bezbednosti FNRJ-a, održane 12. svibnja 1949. (Aleksandar Ranković, *Izabrani članci*, Beograd, 1951., 258.-259.)

⁴⁷ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str 105.

formalno šef Odeljenja za zaštitu naroda u Ministarstvu vojske...Nešto više od meseca potom, došlo je i do reorganizacije OZN-e i njenog preimenovanja u Udbu.⁴⁸ Reorganizacijom je OZN-a razdvojena na civilne i vojne službe koje dobivaju nova imena: Uprava za istraživanje i dokumentaciju (UID), Upravu državne sigurnosti (UDB-a) i Vojnoobavještajnu službu (VOS) te Kontraobavještajnu službu (KOS). KOS je 1955. godine preimenovan u Organ bezbednosti (OB), a UDB-a 1966., nakon Brijunskog plenuma, u Službu državne bezbednosti (SDB), odnosno Službu državne sigurnosti (SDS). OB JNA djelovao je pri Saveznom sekretarijatu narodne odbrane (SSNO), a organizacijska je struktura bila prilagođena ustroju JNA. Djelovali su u odgovarajućim jedinicama u mornarici i zrakoplovstvu. SDB kao civilna kontraobavještajna služba nalazila se u sastavu Saveznog sekretarijata unutarnjih poslova (SSUP), a sastojala se od četiri odjela koji su se bavili unutarnjim neprijateljem (nacionalizam, Crkva), emigracijom (u ovom će se radu osvrnuti posebice na hrvatsku), stranim obavještajnim službama i tehnikom praćenja i prisluškivanja.⁴⁹ Iz sastava OZN-e izdvojen je Treći odsjek, koji je pretvoren u Kontraobavještajnu službu Jugoslavenske armije, koja se organizacijski od tada razvijala posebno od UDB-e. Zadržan je centralistički način organizacije, što znači da je središnjicu činila Uprava DB-a u MUP-u FNRJ-a (a u žargonu UDB-a za Jugoslaviju). U tijeku borbe s Informbiroom osnovani su, ovisno o potrebi, centri UDB-e koji su provodili obavještajne ili kontraobavještajne zadatke. Tijekom svog postojanja UDB-a je prošla nekoliko reorganizacija, a njezin standardni oblik, koji je zadržala do 1966. godine, ustanovljen je tek 1952. godine.⁵⁰

5.3. Uprava državne sigurnosti – UDB-a

UDB-a kao ofenzivna obavještajna služba imala je zadatak prikupljati podatke o namjerama i aktivnostima stranih država i njihovih organa kojima se ugrožava sigurnost FNRJ. Zadatak je bio da otkriva i onemogućava djelatnost stranih obavještajaca u zemlji, da se suprotstavlja aktivnostima emigrantskih organizacija, da sprječava djelovanje unutarnjeg neprijatelja i da otkriva antisocijalističke pojave u društvu. Reorganizacija odjeljenja zaštite naroda izvršena je poslije donošenja Ustava FNRJ u ožujku 1946. godine kada je preimenovano u Upravu državne sigurnosti, poznatiju kao UDB-u. Izlaskom iz resora Ministarstva narodne obrane i samim ulaskom UDB-e u sastav Ministarstva unutarnjih poslova Jugoslavije, ova tajna služba neslužbeno je

⁴⁸ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 24

⁴⁹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 106.-107.

⁵⁰ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 25

postala dio civilne policije.⁵¹ UDB-a je svoje ljude ubacivala u privredna poduzeća, vanjsku trgovinu, diplomaciju i preko njih nadzirala njihov rad. Ona je pratila sav javni život građana i svojim ljudima diskretno nadzirala djelovanje poduzeća i ustanova te javnih djelatnika.⁵² UDB-a je uspostavila kontrolu nad cijelim društvom, od poduzeća do najvišeg vrha državne vlasti. Upravljanje tom službom, nad kojom je Partija izgubila nadzor, s vremenom su prigrabili moćni pojedinci, od kojih se istaknuo Aleksandar Ranković, sve do njegovog pada 1966. godine.⁵³ Da su od režima strahovali i pripadnici CK govori i sljedeći citat prema svjedočenju Milovana Đilasa: „No za društvo, pa i samu vladajuću partiju, bilo je razornije i poraznije što je tajna policija rasprostrla svoju kontrolu na sve oblasti, u sve pore, u porodice i privatni život. Moja prva žena Mitra intimno mi se žalila, 1947. da se čak i oni članovi CK Srbije, pribojavaju – paze šta će reći, kako se izraziti – pred svojim drugom koji rukovodi tajnom policijom. A kako li je tek bilo u unutrašnjosti, u srpskim komitetima?“⁵⁴ Ona se kao civilna protuobavještajna služba nalazila u sastavu SSUP-a, sastojala se od četiri glavna odjela koji su se bavili: unutarnjim neprijateljima (nacionalizam, Crkva,...); emigracijom (hrvatska, albanska, srpska...); stranim obavještajnim službama; tehnikom praćenja i prisluškivanja. UDB-a je od svog samog početka bila instrument Titovoga režima. Glavna joj je zadaća bila praćenje i prisluškivanje osoba koje su predstavljale prijetnju za tadašnji režim.⁵⁵ Najvažnije su II. (neprijateljska (fašistička) emigracija) i III. (unutarnji neprijatelj) uprava koje su se istaknule agresivnim represivnim djelovanjem i primjenom, kako su ih nazivali, „najoštrijih mjera“ prema političkim i ostalim protivnicima Partije i SFRJ kako u zemlji tako i u inozemstvu. U II. upravi savezne SDB vođene su obrade nad svim važnijim i utjecajnijim emigrantima koji su se isticali po svom antikomunizmu i antijugoslavenstvu. Također je važna i XI. Uprava koja se odnosila na tajno praćenje i motrenje, koji su, uz likvidaciju, bili glavni zadaci UDB-inih suradnika. Druga je uprava bila nadležna i za represivno djelovanje prema emigrantima. Vrlo su često angažirali već osuđivane kriminalce i ubojice zbog vršenja likvidacija i otmica u inozemstvu. Ali takvo djelovanje nije bilo moguće provesti bez naloga i odobrenja Josipa Broza Tita, Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka, a nerijetko i samog Politburoa, Izvršnog Komiteta, Predsjedništva CK SKJ. Prema komunističkim mjerilima, gotovo svi ne-komunisti koji nisu izravno sudjelovali u antifašističkoj borbi mogli su biti proglašeni ratnim zločincima. Stoga je i opseg primijenjenih represivnih mjera (različitih od

⁵¹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 164.

⁵² Matković, H., *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003., str. 345.

⁵³ Isto, str. 350.

⁵⁴ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 23.-24.

⁵⁵ Akrap, G., *Specijalni rat : sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 170.

proganjanja, maltretiranja, uhićenja, deportiranja do zatvaranja, mučenja i ubojstava) tijekom rata i poslije rata pa sve do raspada SFRJ, obuhvatio više stotina tisuća osoba. U III. upravi savezne SDB vođene su obrade nad svim osobama koje su ugrožavale Ustavom utvrđeni društveni poredak (komunizam-socijalizam, jednopartijski sustav) s različitih pozicija (nacionalnih, političkih, društvenih, vjerskih), a koje su djelovale na području SFRJ. U različitim vremenima, dolazilo je do promjene „prioritetnih unutarnjih neprijatelja“ (npr. za vrijeme sukoba sa Staljinom, prioritet je bio obračun s proruski orijentiranim osobama). Međutim, obračun s vjerskim institucijama, posebno s Rimokatoličkom Crkvom, bio je trajni prioritet.⁵⁶

Na propuste u djelovanju UDB-e počelo se upozoravati već 50-ih godina na Četvrtom plenumu CK KPJ 3. i 4. lipnja 1951. godine. Tada su navedene pojedine greške u radu službe: „Iz neznanja i brzopletosti pojedini organi UDB-e nisu uvek pravilno ocenjivali ko je i gde se nalazi neprijatelj. Bilo je pojava da se u ovom ocenjivanju osumnjiče, pa čak i uhapse, ljudi prema kojima nije trebalo preduzimati takve mere (...) Ima bahatog ponašanja od pojedinaca, zloupotrebe zvanja od strane funkcionera te službe.“⁵⁷ Ranković je na plenumu iznio i službene osude pojedinih UDB-inih postupaka: „Ipak, neki postupci pojedinih organa Udbe nanose veliku štetu njenom ugledu i prouzrokuju političke teškoće (...) jer UDB-a ni u kom slučaju ne stoji iznad vlasti ili iznad zakona.“⁵⁸ Ranković je ocijenio da postoji sklonost sudova i UDB-e u tome da obične kriminalne čineve pretvara u političke prekršaje, a zatim i da postoji brzopletost u lišavanju osobne slobode. Navodi se da je tijekom 1949. godine na razini Jugoslavije 47% uhićenja bilo neopravdano te kako u radu organa UDB-e postoji nezakonita težnja prema preuzimanju poslova iz djelokruga narodne vlasti, privrednih organa te političkih i masovnih organizacija. Ranković također navodi kako je uhićeno 8 402 prijestupnika prema IB-u te da su svi osuđeni na društveno koristan rad. Usvajanjem novog kaznog zakona napušten je dotadašnji sovjetski model, a kazneni paragrafi tada su precizirali pojedina djela te smanjili mogućnost zloupotreba. Na taj je način počeo proces smanjivanja utjecaja organa UDB-e na sudove i težnje k samovlašću njezinih organa. Otvaranje zemlje prema Zapadu, ali i sve veća sigurnost kako neće biti napada s Istoka, učinile su da se u domeni državne represije krene prema određenoj liberalizaciji.⁵⁹

5.3.1. Reorganizacija UDB-e

⁵⁶ Isto, str. 208.

⁵⁷ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 31.-32.

⁵⁸ Isto, str. 32.

⁵⁹ Krišto, Jure, *Partija, UDBA i svećenička udruženja*, Zagreb, 2014., str. 33.

Na Brijunima je, dana 1.7.1966., održana IV. sjednica CK SKJ. Na njoj je rad UDB-e i njezinog čelnog čovjeka Aleksandra Rankovića doživio osudu Partije. Stoga je, po nalogu partijskog vrha, izvršena reorganizacije UDB-e u kadrovskom, ali i u svakom drugom smislu. Ranković je bio smijenjen sa svih dužnosti (partijskih i državnih) u skladu sa zaključcima partijske komisije koja ga je proglasila krivim za zlouporabu službe. U trenutku održavanja sjednice Ranković bio je potpredsjednik Republike, član Izvršnog komiteta CK SKJ i sekretar CK KPJ/SKJ, savezni ministar unutrašnjih poslova, načelnik savezne UDB-e. Tako je Ranković imao uvid i potpuni utjecaj na sva kadrovska postavljenja unutar partijskog sustava, ali i cijelog jugoslavenskog izvještajno sigurnosnog sustava, što ga je činilo izuzetno utjecajnom osobom. To je dovelo do znatnih zlouporaba Službe te nepotrebne represije nad stanovništvom. Iako bi se očekivalo da je razlog Rankovićeve smjene i reorganizacije UDB-e nasilje i represija nad stanovništvom koju je UDB-a provodila, to ipak nije bio slučaj. Pronalazak prislušnih uređaja UDB-e u radnim i stambenim prostorijama Josipa Broza Tita iskorišten je, unutarpartijskim i spletkama sigurnosnih službi, za smjenu Rankovića i vrha cijelog civilnog dijela izvještajno sigurnosnog sustava. Ranković je optužen za zlouporabu položaja te postavljanje navedenih tehničkih sredstava, što je bilo dovoljno za njegovo potpuno uklanjanje iz javnog života. Tada počinje proces otvaranja izvještajno sigurnosnih službi i prividne demokratizacije samog sustava. Međutim, radilo se ipak o početnom prividu jer je Partija nastavila s punom kontrolom cijelog izvještajno sigurnosnog sustava i društva, ali s drugim ljudima koji su drugačije gledali na procese i događanja u odnosu na Rankovića i „njegove ljude“.⁶⁰

Reorganizacijom UDB-a mijenja ime, a donekle i ulogu. Dobiva novi naziv, kao što je u prethodnom poglavlju rečeno, Služba državne bezbednosti - SDB (u Srbiji i na razini Jugoslavije) odnosno Služba državne sigurnosti – SDS (u Hrvatskoj). Međutim, ono što se nije promijenilo je ovisnost SDB-a o Partiji, o djelovanju u skladu s odlukama i nalogima Partije jer se stvarna vlast nalazila u vrhu Partije (Centralnom komitetu), a ne u tijelima državne vlasti (predstavničke, izvršne, sudske). Zbog svog utjecaja i brojnosti članova, često je nazivana i „sedmom republikom“. Predsjednik partijske organizacije u JNA morao je imati generalski čin i bio je, uvijek, jedna od najutjecajnijih osoba u JNA, a istovremeno je bio i član Predsjedništva CK SKJ.⁶¹

5.4. Službe sigurnosti nakon Brijunskog plenuma 1966.

⁶⁰ Akrap, G., Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja, str. 204.

⁶¹ Isto, str. 204.

Nakon Brijunskog plenuma došlo je do značajnih promjena u službama sigurnosti, a posebno u UDB-i, na saveznoj razini, te u vojnoj službi sigurnosti. Izvršena je reorganizacija na osnovi *Teza za reorganizaciju* od 14. rujna 1966., te je donesen novi zakon o unutrašnjim poslovima, kojim je uređen rad Službe državne sigurnosti. Tim su tezama bili propisani djelokrug i ovlaštenja, metode i sredstva rada te organizacija. Na osnovi tog dokumenta postavljeni su novi temelji državne sigurnosti nakon Brijunskog plenuma, koji su ostali sve do raspada SFRJ početkom devedesetih godina.⁶² Građani Jugoslavije imali su od sredine 1960-ih godina prava koja su stanovništvu u zemljama Istočnog bloka bila uskraćena. Primjerice, više slobode u uvozu literature, dostupnost zabavnih dobara i svakidašnjih potrošnih proizvoda i mogućnost putovanja u inozemstvo.⁶³ Ukazano je na to da treba osigurati odgovornost organa SDB-a pred društveno-političkim zajednicama, da povremeno obavještavaju javnost o problematici sigurnosti zemlje. Nakon Brijunskog plenuma služba SDS definirana je kao služba u okviru organa unutrašnjih poslova. Također se navodi kako je od tada osnova za suradnju građanina SFRJ sa SDS-om bila dobrovoljnost, patriotizam i socijalistička svijest,⁶⁴ iako se zna da to u stvarnosti nije bio slučaj. Nakon reorganizacije sigurnosno obavještajnih službi postalo je poznato da je UDB-a stvorila oko 1,3 milijuna dosjea građana u Hrvatskoj, značajno više nego što ih je bilo u drugim jugoslavenskim republikama. Riječ je o izradi i nabavi dokumenata vezanih uz boravište, prebivalište, osobnu iskaznicu, vozačke dozvole, putničke isprave. Takve dosjee o građanima imaju sve države. Oko 32% dosjea odnosilo se na zahtjeve za putne isprave, oko 7% su bili dosjei dostavljeni od Jugoslavenske narodne armije, oko 5% činili su dosjei suradničke mreže, a 1% dosjea bavilo se osobama koje su tražile dopuštenje za nošenje oružja. Oko 16% dosjea sadrži informacije o osjetljivim institucijama i osobama, npr. studentima, a posebno studentima teologije. Preostalih 37% dosjea vezano je uz osobe koje su napustile zemlju ilegalno, međuratne emigrante koji su se vratili nakon 1945. godine, članove prijašnjih političkih stranaka i vojnih formacija te etničkih Nijemaca, *folksdojčera*.⁶⁵ UDB-ini su se dosjei sastojali od opisa života osobe koju su promatrali, zatim se navodilo što je bio njihov *zločin*, primjerice veza s neprijateljskom emigracijom, odnosno povezanost s emigrantima. Sljedeća stvar koju su bilježili bila je njihova *neprijateljska djelatnost* (npr. verbalno istupa napadajući komuniste zagovarajući stvaranje *Velike Hrvatske*; prisustvuje sastancima ustaške emigracije). Zadnja stavka dosjea bila je stanje nadgledane osobe (npr. nalazi

⁶² Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 321.

⁶³ Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, str. 259.-262.

⁶⁴ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 323.-324.

⁶⁵ Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, str. 263.

se pod kontrolom SDB-a; obavljani informativni razgovori; dokumentacija).⁶⁶ Međutim, porast ubojstava iseljenih Hrvata se nakon 1966. povećava. Samo tijekom 1967. i 1968., UDB-ini likvidatori usmrtili su 15 iseljenih Hrvata, od kojih njih 11 u Zapadnoj Njemačkoj. Prije nego su tajne službe 1967. godine na teritoriju Zapadne Njemačke započele s nizom ubojstava Hrvata, u razdoblju od 1945. do 1966. u Njemačkoj nije ubijen niti jedan Hrvat, niti je u Njemačkoj otet Hrvat sa smrtnim posljedicama. Naime, od 1945. do 1966., UDB-a je u zapadnom svijetu ubila petoricu Hrvata, od kojih dvojicu u Europi (Ivu Protulipca u Italiji i Iliju Abramovića u Austriji). Dok je na čelu UDB-e bio Aleksandar Ranković u Zapadnom svijetu ubijena su petorica Hrvata, a u dva desetljeća nakon Rankovića u zapadnom svijetu UDB-a je ubila 64 Hrvata. Obje naznačene znakovitosti imaju složene uzroke i predstavljaju dio neistražene i prešućene hrvatske povijesti.⁶⁷

5.5. Kontraobavještajna služba - KOS

Vojna sigurnosna služba bila je organizirana pod Upravom sigurnosti, koja je bila ustrojbeno jedinica Saveznog sekretarijata na narodnu obranu (SSNO). Funkcije službe sigurnosti bile su protuobavještajna zaštita postrojbi i oružanih snaga u cjelini od prodora stranih obavještajnih službi, provjera kandidata za određene položaje, prevencija i gonjenje počinitelja kaznenih djela te politički nadzor nad pripadnicima oružanih snaga. Vojna služba sigurnosti imala je u svom sastavu organe sigurnosti na svim razinama zapovijedanja, od armije kao najviše strategijsko-operativne grupacije do bojne, jednako kao i u svim vojnim ustanovama i paravojnim poduzećima koji su radili za JNA.⁶⁸ Kontraobavještajna služba JNA nastala je 13. ožujka 1946. godine izdvajanjem Trećeg kontraobavještajnog odsjeka iz sastava OZN-e. Od tada je ta služba postala samostalna služba sa zadatkom kontraobavještajne zaštite Armije od djelovanja vanjskog i unutrašnjeg neprijatelja. Na njezino čelo bio je postavljen pukovnik Jeftimije *Jefto* Šašić, koji je do tada vršio dužnost načelnika Trećeg odsjeka KOS-a. Tijekom 1955. godine izvršena je reorganizacija KOS-a. Upravu sigurnosti činila su tri odjeljenja i odsjek za opće poslove. Prvo odjeljenje bavilo se upravno-stožernim poslovima i sustavnim pitanjima sigurnosti; Drugo odjeljenje imalo je kontraobavještajne i instruktorsko-inspektorske zadatke; Treće je bilo analitičko i dokumentarističko. Za primjenu operativno-tehničkih mjera bio je zadužen

⁶⁶ *Udbini tajni popisi "državnih neprijatelja": s "ekstremnom neprijateljskom emigracijom" rušili su partijsku državu*, urednik Damir Šimić, Zagreb, 2014., str. 86. – primjer Marić, Andrije

⁶⁷ Leljak, Roman, *Udba*, Društvo za istraživanje nedavnih povijesti, 2014., str. 218.

⁶⁸ Žunec, O.; Domišljanović, D: *Obavještajno – sigurnosne službe Republike Hrvatske*, str. 37.

Kontraobavještajni tehnički centar, koji je u svom sastavu imao cjelinu za primjenu i eksploataciju mjera prislušivanja.⁶⁹ Rad službe bio je reguliran i drugim propisima (Ratnom službom, borbenim pravilima, Pravilnikom o zaštiti vojne tajne, Pravilnikom o putovanju vojnika u inozemstvo, nadležnostima zapovjedništava). Osnovano je i koordinacijsko tijelo za suradnju organa sigurnosti i obavještajne službe Generalnog stožera JNA, koje su činili načelnik Generalnog stožera, državni podsekretar i rukovoditelj obiju službi, a obavještajna služba dobila je svoj vlastiti kontraobavještajni organ. Time je ostvarena cjelovitost i međuovisnost vojnog sigurnosno-obavještajnog sustava.⁷⁰ Zadaće su ove službe bile kontraobavještajna zaštita, borba protiv unutrašnjeg neprijatelja, suprotstavljanje fašističkoj i ekstremnoj emigraciji, borba protiv težih slučajeva razbijanja moralno političkog jedinstva i zaštita tajnosti. Posljednji načelnik bio je general Aleksandar Vasiljević. Vojnoobavještajna služba bila je od 1947. godine organizirana u okviru II. (obavještajne) uprave Generalštaba JNA. Imala je sektore za prikupljanje podataka, obradu podataka, elektronsko izviđanje i za rad vojno-diplomatskih predstavnika. Služba je stvarala obavještajne centre u zemlji i u inozemstvu, a imala je i izviđačke jedinice. Težište je ove službe bilo na prikupljanju i analizi podataka o stanju, mogućnostima i namjerama oružanih snaga stranih zemalja, o vojno-političkoj situaciji i o oružanim sukobima u svijetu, o vojnoj politici, doktrini i strategiji stranih zemalja.⁷¹

6. Zadaci tajnih službi

Prema točki 7. Pravila Službe državne sigurnosti, Služba prikuplja podatke i druga obavještenja o obavještajnoj djelatnosti prema Jugoslaviji stranih obavještajnih službi preko njihovih institucija u inozemstvu i u Jugoslaviji. Pod obavještajnom djelatnošću podrazumijeva se špijunaža, neovlašteno davanje državne tajne, praćenje i snimanje vojnih, komunikacijskih i propisima zaštićenih privrednih i drugih objekata i područje od interesa za obranu zemlje. Također, Služba je prikupljala podatke o terorizmu, pod čime se shvaća ubojstvo i nasilje prema predstavniku vlasti; diverziji, odnosno uništenju važnih privrednih objekata; sabotazi; djelatnosti ilegalnih organizacija u zemlji i inozemstvu; ilegalnoj neprijateljskog propagandi; emigriranju; neprijateljskoj djelatnosti jugoslavenske emigracije; oblicima neprijateljske djelatnosti specifičnim za vjerske zajednice; drugoj tajnoj i organiziranoj neprijateljskoj djelatnosti koja je usmjerena na potkopavanje ili rušenja režima. S obzirom na navedene zadatke Službe državne

⁶⁹ Kovač, S., Dimitrijević, B., Popović, I., *Slučaj Ranković : iz arhiva KOS-a*, str. 44.-45.

⁷⁰ Isto, str. 46.

⁷¹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 35.

sigurnosti, u organima sigurnosti također se evidentiraju sumnjive osobe, i to osobe koje pokazuju neprijateljsku djelatnost protiv oružanih snaga ili u oružanim snagama djeluju protiv Ustavom utvrđenog poretka: strani državljani, isključivo oni koji su pripadnici stranih obavještajnih, vojnoobavještajnih i kontraobavještajnih službi; aktivni pripadnici stranih armija u Jugoslaviji; teroristi, rukovoditelji emigrantskih organizacija; iseljenici i prevoditelji u logorima za izbjeglice i drugim stranim institucijama; vojni bjegunci; građani koji su zaposleni u stranim vojnim institucijama u zemlji ili inozemstvu; osobe koje organi sigurnosti organizirano koriste za otkrivanje i sprječavanje neprijateljske djelatnosti. SDS je tako prikupljala podatke o djelovanju istaknutih emigranata, pripadnosti organizaciji ili skupini, međusobnim odnosima pojedinaca i skupina, namjerama i planovima izvođenja napada oružjem i eksplozivom, otkrivanju inicijatora, organizatora i izvršitelja počinjenih napada na području Hrvatske, javnim manifestacijama, izdavačkoj i promidžbenoj aktivnosti, djelovanju Hrvatskih katoličkih misija, prihvatnim logorima za azilante, bavljenju klasičnim kriminalnom i sl.⁷² Kako bi prikupila sve ove podatke, Služba je koristila sredstva, metode i radnje od kojih se ističu brojnost informativnih razgovora, čak preko 1000 godišnje, kao svojevrsni oblik represije u što spadaju upozorenja, oduzimanje putovnica, podnošenja kaznenih i prekršajnih prijava.⁷³

6.1. Odlučivanje o „specijalnim akcijama“

Postupak donošenja odluke o likvidaciji ili otmici te njezinom izvođenju bio je neslužben, ali uvijek detaljno razrađen. Procjena o stupnju nepoželjnosti ili opasnosti nekog emigranta za jugoslavensku državu, kojom se inicirala zamisao o njegovoj otmici ili likvidaciji mogla je doći od nadležnog operativca SDS-a zaduženog za obradu odabranog emigranta. U tom bi slučaju šef centra SDS-a, ako je taj prijedlog procijenio opravdanim, tražio suglasnost republičkog vodstva SDS-a i samog republičkog sekretara za unutarnje poslove. Zatim bi prijedlog išao na konačnu potvrdu u saveznu centralu SDS-a u Beograd, koja je tražila suglasnost od saveznog ministra unutarnjih poslova, a oni od Josipa Broza Tita. Dakle, svaku je likvidaciju ili otmicu odobrio Josip Broz Tito. Do njegove smrti nijedna otmica ili likvidacija nije se smjela izvesti bez njegovoga odobrenja. Nakon njegove smrti konačno odobrenje davalo se, prema izjavama više dobro obaviještenih svjedoka, u tajništvu Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka. Prijedlog otmice ili likvidacije nekog hrvatskog političkog iseljenika mogao je doći i iz vrha republičke ili savezne centrale SDB-a, ali i iz nepozicijskih struktura, ako bi se zaključilo da je takva akcija neophodna. U proceduru obavještajnog izviđanja, planiranja, organiziranja i izvođenja otmica i likvidacija

⁷² Isto, str. 114.

⁷³ Isto, str. 148.

hrvatskih političkih iseljenika bile su najčešće uključene sve tri glavne jugoslavenske tajne službe. Međutim, ključnu su ulogu igrale strukture pod kontrolom SSNO-a, koje su imale uvid u događanja preko svojih povjerenika u civilnim policijskim i državno-političkim strukturama. Otmice i ubojstva hrvatskih političkih iseljenika nazivale su se u žargonu jugoslavenskih tajnih službi *ofenzivnim akcijama* ili *specijalnim zadacima*. Za svoju razgranatu borbu protiv hrvatskog iseljništva za specijalne zadatke i ofenzivne akcije, kako su se nazivala naručena ubojstva, korišteni su neiscrpni crni fondovi koji se nisu prikazivali ni u kakvim proračunima i budžetima, ali svakako je u njima završavao dio novca kojega je u najvećoj mjeri baš Hrvatska izdvajala za federalne fondove.⁷⁴ Financiranje tih akcija, i plaćanje plaćenih ubojica uglavnom se ostvarivalo iz crnih fondova i preko određenih poduzeća u kojima su SDB i OB imali povjerljive suradnike na rukovodećim položajima. Takva su poduzeća bila primjerice beogradski *Jugoslavijakomerc* i *Genex*, te zagrebačka *Astra*, *Ina* i *Generalturist*.⁷⁵

6.2. Suradnici i rad UDB-e

Kako bi shvatili način rada jugoslavenskih tajnih službi, potrebno je opisati glavne karakteristike agenata te informatora ovih službi. Tijekom radnoga vremena najveći dio informacija operativni radnik SDS-a dobivao je korištenjem operativnih veza, a te su veze bile: informator i suradnik. Informator je bio osoba koja je izdavala neku osobu, odnosno prikupljala informacije o raznim događajima, ličnostima i procesima značajnim za SDS. Informator je bio osnovna karika u lancu slaganja operativnih informacija. Njih su birali iskusni operativci vodeći računa o njihovom položaju, profesiji, funkciji koju obavlja, radnom mjestu, mjestu stanovanja i slično. Informatore su operativci organizirali prema karakteru veze: prijateljska, poznanička i rodbinska veza. Informatorovi podaci služili su za kontrolu različitih sredina i objekata. Njihove informacije bile su posebno značajne prilikom obrade osobe pod paskom. Sastanci informatora i operativaca održavani su isključivo tajno, a tijek komunikacije uvijek je bio jednosmjern: operativac je primao informacije, dok informator nije dobivao nikakvu povratnu informaciju o tome za što će se njegove informacije upotrijebiti.⁷⁶ Viši oblik operativne veze bio je suradnik, odnosno agent. Suradnik je osoba koja je spremna iz materijalne koristi surađivati s UDB-om.⁷⁷

⁷⁴ Vukušić, Bože, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb, str. 479.

⁷⁵ Isto, str. 203.-204.

⁷⁶ Višnar, Fran, *Špijunaža i kontrašpijunaža*, Zagreb, 1991., str. 107.

⁷⁷ Leljak, R., *Udba*, str. 146.

Neke je ljude bilo vrlo lako za pridobiti za suradnju zbog domoljubnih osjećaja, dok su vrlo često suradnici bile osobe potaknute ucjenom, prijetnjama ili koristoljubljem. Agent je osoba koja je dobrovoljno ili pod ucjenom Službe svjesno, organizirano i tajno, dobivajući upute, obavljala različite zadatke i prenosila važne informacije. Za suradnika se mogao angažirati i maloljetnik, no onda su se provjeravale njegove mentalne sposobnosti, sklonosti, navike i slično. Karakteristike koje je morao posjedovati suradnik Službe bile su spremnost na suradnju, iskrenost, te sklonost i interes za zapažanje pojava važnih za zaštitu ustavnog poretka. Psihofizički profil bio je od iznimne važnosti, a osobito njegova sposobnost pretvaranja i prilagođavanja sredini i čuvanju tajne. Rekrutiranje suradnika obavljalo se isključivo uz prethodnu pismenu dozvolu načelnika odjela, ili čak cijele Službe. Suradnika se provjeravalo tehnikom *gustog češlja*, koja provjerava suradnikove osobitosti, način života, sredinu u kojoj živi, odnos prema objektu ili osobi koju tajna policija prati te motive za suradnju. Suradnik je bio muškarac ili žena na višoj intelektualnoj razini, pa je ovlaštenu službenik u radu s njim morao imati korektan odnos, razvijajući međusobno povjerenje. Međutim, ukoliko bi kod sposobnog i talentiranog suradnika došlo do stvaranja sumnje u korisnost njegovog rada, ili pokušaja da dezertira, ne obavi zadatak i slično, Služba je u pripravi imala kompromitirajući materijal vezan za suradnikov život, odnosno, suradnika bi ucjenjivali dokazima o preljubu, neugodnim sklonostima suradnika ili njegovih bližnjih, dokumentiranim podacima o njegovom osobnom životu koje suradnik želi prikriti, objavljivanjem neugodnih biografskih i intimnih podataka o roditeljima i djeci suradnika. Veza sa suradnicima održavala se prema potrebi, neposrednim kontaktom, telefonom, pismenim putem, šifriranim radio-porukama itd. Svaki je suradnik, odnosno agent, imao svoje kodno ime kako nikada ne bi otkrio svoj pravi identitet ukoliko bi došlo do pokušaja presretanja poruka.⁷⁸

Određena je osoba bila izabrana za obradu zbog toga što bi je mogli potpuno nadzirati i potpuno joj onemogućiti političko djelovanje. Nadziranu se osobu htjelo dovesti barem do pasivizacije. Pasivizacija je u žargonu UDB-e značila učiniti sve da se osoba onemogući u aktivnom javnom djelovanju. Ako to nije bilo moguće ostvariti redovitim metodama djelovanja UDB-e (suradnici, tajne kontrole poštanskih i drugih pošiljaka, tajno praćenje, tajne pretrage), koristile su se obrambene metode, koje su se zvale specijalne metode ili specijalne akcije. Cilj specijalnih akcija uvijek je bilo potpuno prekidanje političkog djelovanja nadzirane osobe, čak i ako su trebali poduzeti posebne metode rada, odnosno likvidirati ih. Unutar države to je značilo zatvaranje, optuživanje i osuđivanje nadzirane osobe. Upotrebljavale su se posebne metode rada, kao što su lažni svjedoci, izrežirani dokazi, prisila na priznanje zastrašivanjem i prijetnjama i

⁷⁸ Višnar, F., *Špijunaža i kontrašpijunaža*, Zagreb, 1991., str. 108.

slično. Ove su se metode u velikoj mjeri koristile za vrijeme hrvatskoga proljeća, kada je većina optuženih izdržavala zatvorske kazne dobivene na temelju montiranih, odnosno izrežiranih dokaza. U inozemstvu je to često značilo fizičku likvidaciju nadzirane osobe, a uključivalo je otmicu ili paraliziranje, a zatim se to djelo pokušavalo u državi legalizirati legalnim sudskim procesom. Paralizacija je značila učiniti nešto čime bi se spriječilo političko djelovanje, a to je značilo da se ključnu osobu otme ili likvidira, da se na taj način djelotvorno spriječi djelovanje inkriminirane političke organizacije.⁷⁹ Između 1969. i 1971. godine bilo je 1 449 kaznenih djela vezanih uz tzv. politički kriminal, a u šest mjeseci 1972. čak 3 606, od toga u Hrvatskoj 2 289, u užoj Srbiji 163, Vojvodini 137, Kosovu 41, Sloveniji 87, Makedoniji 31, Crnoj Gori 45. U razdoblju između 1980.-1984. policija je na području cijele SFRJ registrirala 4 245 slučajeva tzv. neprijateljske propagande od čega je 2 673 izvedeno na sud, a 2 275 osoba je osuđeno. Iako je Predsjedništvo SFRJ nakon Titove smrti 1980., postalo „kolektivni šef države“ i „vrhovni zapovjednik JNA“, stvarna se moć nalazila u tijelima Partije, posebno u Predsjedništvima CK SK. Represija i ubojstva su se i dalje nastavila. Naime, u Hrvatskoj je 1980. godine registrirano 407 političkih delikata, a ukupno 86 osoba je za ista djela između 1980. i 1985. osuđeno.

6.3. Kategorije neprijatelja

Komunistički režim razvio je elaboriranu klasifikaciju skupina i pojedinaca koji su spadali u neprijatelje režima i koji su bili u prvom redu ciljevi obavještajno sigurnosnog aparata. Neprijatelji režima bili su sistematizirani u dvije temeljne skupine i veći broj podskupina. Pod pojmom „narodni neprijatelj“, „antinarodni element“ i „ratni zločinac“, podrazumijevane su sve osobe koje „su se svojim pasivnim stavom negativno odnosili prema NOP-u i na taj način pomagali neprijatelju“. Ova je odredba masovno bila zloupotrebjavana u osobnim obračunima, prilikom konfiskacije imovine (pokretnina i nekretnina), odnosno u svim slučajevima kad je osobe, za koje je Partija pretpostavljala da joj smetaju, ili će joj možda smetati u dolasku na vlast, trebalo ukloniti – politički i fizički.⁸⁰

„Pod pojmom unutrašnjeg neprijatelja podrazumevaju se sve antisocijalističke i antisamoupravne snage u našem društvu, koje kao klasni i idejni protivnici organizovano deluju na podrivanju i

⁷⁹ Leljak, R., *Udba*, str. 147.

⁸⁰ Akrap, G., *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 186.

rušenju Ustavom utvrđenog socijalističkog poretka u SFRJ i spremni su da vanredne situacije iskoriste za prevrat uz pomoć inostranog faktora, kome bi se priključile u slučaju agresije na SFRJ. (...) U političkoj terminologiji unutrašnji neprijatelj se često naziva i opozicijom, a označava pojavu postojanja suprotnih stavova ili pokreta u odnosu na vladajuće zvanične, ili formalno preovladajuće.“⁸¹

Unutarnji neprijatelj predstavljao je pojedince ili skupine koje organizirano ili neorganizirano djeluju ili su djelovali s kontrarevolucionarnih stajališta ili su htjeli rušenje društveno-ekonomskog i političkog sustava SFRJ. Ova je kategorija obuhvaćala ostatke starih klasnih struktura, u što su se ubrajali pripadnici kolaboracionističkih snaga iz Drugog svjetskog rata, ostaci građanskih stranaka, bivši posjednici i slično. Obuhvaćala je klerikalnu grupaciju (vjerske zajednice), nacionalističku grupaciju, informbiroovsku grupaciju, liberalističku grupaciju, anarholiberalističku grupaciju, birokratsko-dogmatsku grupaciju i dr. Oblici djelovanja unutarnjih neprijatelja uključivali su propagandno djelovanje, proturanje glasina, neprijateljsko istupanje na javnom mjestu, ustanovljavanje neformalnih grupa koje se sastaju po privatnim stanovima i lokalima komentirajući političke događaje, zatim ogovaranje i omalovažavanje istaknutih društvenih radnika, razmjenjivanje literature, te stvaranje ilegalnih skupina i organizacija koje se angažiraju u neprijateljskim djelatnostima kao što su pisanje neprijateljskih parola, sknavljenje spomenika žrtvama fašizma, veličanje narodnih izdajnika, izvršavanje diverzija i sabotaža, povezivanje sa stranim obavještajnim službama, pomaganje odmetnicima i slično.⁸²

Vanjski neprijatelji podrazumijevali su emigraciju. Emigrante su svrstavali po stupnju opasnosti te s obzirom na namjere i radnje koje prema njima treba poduzeti. Tako su vanjski neprijatelji svrstani u skupine: A, B, C, D i E. Skupini A pripadale su osobe koje aktivno neprijateljski djeluju i koje treba eliminirati; skupini B pripadaju osobe koje su u vezi s osobama iz skupine A; u skupini C su osobe koje su kao neprijatelji pasivni, odnosno oni za koje se očekuje da će s vremenom prijeći u skupine A i B; u skupini D su uhićene i osuđivane osobe, te u skupini E osobe sumnjive prošlosti.⁸³

7. Ubojstva hrvatske i jugoslavenske političke emigracije

⁸¹ Isto, str. 199.

⁸² Žunec, O.; Domišljanović, D., *Obavještajno – sigurnosne službe Republike Hrvatske*, str. 43.-44.

⁸³ Akrap, G., *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 33.

U ovom će se poglavlju govoriti nešto više o hrvatskoj emigraciji, naručenim ubojstvima, žrtvama te načinima na koje su agenti tajne policije likvidirali svoje žrtve, hrvatske iseljenike. Prema dostupnim podacima, OZN-a, UDB-a i SDB, u inozemstvu su od 1946. do 1989. godine, napadno djelovale prema mnogim osobama različitih nacionalnosti. Prema osobama hrvatske nacionalnosti, s obzirom na način izvršenja djela: likvidirano je 69 osoba (muškaraca, žena i djece), neuspješni pokušaji likvidacije 24 osobe, uspješno otete 3 osobe, neuspješno otete 4 osobe te je izvršeno 8 otmica sa smrtnim posljedicama. Likvidacije su, od strane partijskog vrha, bile dio smišljenog, planiranog i organiziranog procesa koji je imao sve značajke državnog terorizma. Likvidacije u inozemstvu, kao i represivno djelovanje u zemlji, prema svim neprijateljima bili su s ciljem uspostave diktature proletarijata.⁸⁴ Primjena „najoštrijih mjera“, odnosno likvidiranje političkih protivnika, način je na koji je jugoslavenski politički vrh pokušao nasilnim putem oblikovati javno mnijenje u Jugoslaviji, ali i u inozemstvu. Time su pokušali spriječiti dolazak u Jugoslaviju zabranjenih, a od emigracije podržavanih, informacija o komunističkim zločinima kao i pokušaje objedinjavanja napora za ujedinjavanjem hrvatske političke i gospodarske emigracije. Emigrantski utjecaji ostali su sačuvani u tekstovima koje su pisali, objavljivali i distribuirali jer „kad bi umrla hrvatska Riječ, sama Hrvatska bila bi mrtva“.⁸⁵ Jugoslavenske su vlasti od 1945. do sredine pedesetih nastojale spriječiti iseljavanje iz Hrvatske te nisu blagonaklono gledale na bijeg iz zemlje. Jedan je razlog bio taj što se nije željelo poticati stvaranje nove ekonomske emigracije, a drugi je bio moguće stvaranje negativne slike o jugoslavenskome socijalističkom sustavu koju bi ilegalni emigranti mogli prezentirati u državama naseljavanja. Takvo što vlasti nisu željele jer im je bilo važno kako je Jugoslavija predstavljena u svijetu. Sredinom šezdesetih u emigraciji je već djelovalo više od 190 raznih organizacija, a vlasti u Jugoslaviji od tog su njih 135 smatrale neprijateljskima.⁸⁶ Operacije organiziranja i izvođenja otmica i ubojstava hrvatskih emigranata, mogu se podijeliti u nekoliko razdoblja: neposredno nakon Drugog svjetska rata OZN-a je progonila u prvom redu one hrvatske emigrante koji su imali veze sa savezničkim centrima moći ili one koji su imali ugled među narodom; drugi val dogodio se u razdoblju od 1950. do 1965. godine, kada su glavni ciljevi UDB-inih operacija bili visoki ustaški dužnosnici; te od 1966. do 1971., kada se nakon pada Aleksandra Rankovića naglo povećao broj otmica i likvidacija hrvatskih emigranata, kada ih je ubijeno dvadeset i troje, jedan je otet, a jedan netragom nestao. Ubojstva su se nastavila i nakon 1971. te su trajala sve do raspada Jugoslavije. Jugoslavenska i hrvatska

⁸⁴ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 216.

⁸⁵ Isto, str. 217.

⁸⁶ Šarić, Tatjana, *Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća*, Zagreb, 2015., str. 214.

emigracija mogu se strukturno raščlaniti na ratnu i poratnu, gdje prva uključuje emigrante koji su zemlju napustili tijekom Drugoga svjetskog rata i krajem rata, a druga razdoblje od 1950. godine pa sve do raspada Jugoslavije. Hrvatska politička emigracija je u svibnju 1945., nakon pada ustaškog režima i višegodišnjeg boravka u savezničkim izbjegličkim logorima, uglavnom otišla u Južnu Ameriku, SAD, Španjolsku i zemlje zapadne Europe. Riječ je o skupinama i pojedincima koji su većinom zagovarali ideje ustaškog režima ili se tek dijelom distancirali od njega, ali braneći ideju NDH. Okupljali su se oko raznih emigrantskih časopisa, od kojih je najutjecajniji bio *Hrvatska revija*, urednika Vinka Nikolića, tiskana u Buenos Airesu i Barceloni. Kasnija emigracija uključivala je ljude koji su iz Hrvatske ili Jugoslavije otišli od sredine pedesetih, a najviše za vrijeme hrvatskog proljeća, dijelom u sklopu akademskih stipendija zapadnih zemalja, dijelom ilegalnim prelaskom granice, a zatim i legalno, nakon 1966.⁸⁷

Jugoslavensku neprijateljsku emigraciju (JNE) činila su lica koja su iz neprijateljskih pobuda prema SFRJ pobjegla u inozemstvo ili na različite načine ostala i zatražila politički azil na teritoriju drugih zemalja, odakle su razvijala subverzivnu antijugoslavensku djelatnost osloncem na reakcionarne krugove, pojedince i inozemne kvazidemokratske organizacije.⁸⁸ Hrvatsko iseljništvo smatrano je glavnom prijetnjom jugoslavenskom režimu. Završetkom Drugog svjetskog rata komunistička je Jugoslavija započela mnoge djelatnosti u svrhu neutraliziranja ili razbijanja potencijala hrvatskog iseljništva. Dijelovi jugoslavenskog vojnog i policijskog sustava služili su se oružanim akcijama protiv iseljenika i njihove imovine, kao i svim oblicima koji pripadaju modernom poimanju posebnih oblika rata; špijunažom, infiltracijom, prisluškivanjem, praćenjem, otimanjem, potkupljivanjem, svim oblicima propagande i psihološkim operacijama i slično. U ratu protiv hrvatskog iseljništva korištene su usluge institucija svih razina i vrsta jugoslavenske državne i društvene strukture; od vojske i policije, preko ministarskih resora vanjskih poslova, prosvjete, kulture, državne statistike, medija i publicistike. Cilj je jugoslavenskoga režima bio razdvojiti iseljenu i domovinsku Hrvatsku. Taj se pokušaj provodio sustavnim preuzimanjem što većeg nadzora nad komunikacijskim vezama između iseljene i domovinske Hrvatske. Komunikacijska izolacija provodila se u cijelom jugoslavenskom stanovništvu s obzirom na cjelokupnu sustavnu izoliranost, kako stanovništvo ne bi dolazilo u dodir s *neprijateljskim* kontaktima, medijima, izdavaštvom i slično. U javnom su životu stvorena dva stereotipa vezana uz hrvatsko iseljništvo te su iseljeni Hrvati poistovjećivani s političkim ekstremizmom, bez obzira na povijesne i političke okolnosti zbog kojih su iselili, te ih je

⁸⁷ Spehnjak, Cipek, *Disidenti, Opozicija i otpor*, str. 271.

⁸⁸ Isto, str. 153.

jugoslavenski režim označavao terminima *neprijateljska fašistička emigracija* i *izdajnici*, ili *sluge imperijalističkih sila*. U elaboratu o hrvatskoj neprijateljskoj emigraciji, koji je nastao 1989. godine u *Centru oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije „Maršal Tito“*, objašnjava se nastanak JNE: „Jugoslavenska neprijateljska emigracija je nastala iz redova raznih kvislinških organizacija iz Drugog svjetskog rata, reakcionarnog dijela klera svih konfesija, ratnih zarobljenika bivše jugoslavenske vojske kao i poslijeratnih izbjeglica i dezertera, uključujući neke disidente i pojedince koji su u pojedinim fazama dinamičnog razvoja socijalizma u Jugoslaviji došli u trajan i nepomirljiv sukob s programom i politikom SKJ, zbog čega su emigrirali i nastavili subverzivnu djelatnost protiv SFRJ...“⁸⁹ Likvidacije pojedinih pripadnika hrvatskoga iseljništva nisu bila stvar hira pojedinog agenta tajne policije, već su sve odluke donošene u samom političkom vrhu Jugoslavije i Hrvatske. Poneki istaknuti politički protivnik u Jugoslaviji dobivao je putovnicu kako bi se s njim u inozemstvu lakše obračunalo. Hrvatski politički iseljenik je unaprijed izjednačavan s teroristom, ustašom i fašistom, što je donosilo savezničku pomoć pri tajnim akcijama jer je saveznicima bilo važno da na taj način obilježene osobe budu onemogućene za daljnje sudjelovanje u „terorističkim, ustaškim i fašističkim“ akcijama.⁹⁰ Redarstvena i pravosudna tijela nisu bila pretjerano zainteresirana za kažnjavanje ubojica hrvatskih iseljenika. Oni bi uglavnom dobivali poziv za svjedočenje na sudu i to je najčešće bilo sve. Nisu pokušavali ni na koji način kontaktirati strane ustanove, gdje se dogodilo ubojstvo, te nisu ni pokušavali saznati što ubojica radi, te zbog čega se nije pojavio na sudu.⁹¹ Relativno kasno pojedini zapadni krugovi počinju shvaćati kako nije riječ o borbi protiv međunarodnih terorista, kako se Hrvate predstavljalo, nego o borbi komunističke diktature protiv svojih političkih protivnika na tlu stranih država. Jugoslavenske su vlasti također pokušavale izolirati iseljništvo od domovine na način da su sabotirali dolazak novina i knjiga iz iseljništva. Samo posjedovanje neprijavljene takve literature vodilo je ljude u Hrvatskoj pred sud i u zatvor. Jugoslavenske su vlasti za borbu protiv hrvatskoga iseljništva najčešće koristile same Hrvate koji su se mogli lakše približiti potencijalnim žrtvama. Hrvati su bili među šefovima odjela za borbu protiv emigracije u Beogradu i Zagrebu te su, čini se, Hrvatima samo ta kadrovska mjesta bila otvorena za rad.⁹²

7.1. Ubojstva naručena iz Beograda

⁸⁹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 153.

⁹⁰ Isto, str. 479.

⁹¹ Isto, str. 474.

⁹² Isto, str. 480.-481.

U ovom će se poglavlju prikazati samo neka od poznatih ubojstava i otmica hrvatske emigracije. Vidjet će se načini na koje je tajna Služba djelovala te na koje je načine najčešće likvidirala svoje žrtve. S obzirom da je ubojstava bilo mnogo, izdvojena su samo neka od njih.

Nakon sloma NDH i neuspjeha akcije Deseti travanj⁹³, UDB-a je započela lov na glavne dužnosnike NDH i vođe protujugoslavenskog Pokreta otpora, koji su preživjeli poslijeratna uhićenja i likvidacije. Najtraženije osobe bili su ustaški poglavnik NDH dr. Ante Pavelić, ustaški doglavnik i ministar unutarnjih poslova NDH dr. Mate Frković i šef Ustaške nadzorne službe (UNS) Drago Jilek. Agenti UDB-e dobili su zadatak 1948. godine da organiziraju otmicu i odvođenje u Jugoslaviju dr. Mate Frkovića, međutim, otmica nije uspjela jer se Frković uspio fizički oduprijeti otmičarima. Sljedeći na redu bio je Drago Jilek, koji je za zadatak imao voditi brigu o odabiru časnika koji će se vraćati u domovinu, te organizirati hrvatsku dojavnu službu i uspostaviti kontakt sa stranim obavještajnim službama, u prvom redu američkom. Nakon sloma akcije Deseti travanj povukao se u Rim gdje je 16. ožujka 1949. nestao. Sve što je iza njega ostalo bila je lokva krvi na pločniku ispred njegovoga stana u Rimu.⁹⁴ Iz dosjea Drage Jileka vidljivo je da je glavni razlog njegove otmice bila namjera UDB-inih šefova da saznaju istinu o držanju Andrije Hebranga, tajnika CK KPH, u ustaškom zatvoru. Drago Jilek nije bio jedini visokopozicionirani obavještajac kojega je UDB-a ilegalno držala u zatvoru i pokušavala iskoristiti. Dugo je godina bila nepoznata sudbina beogradskog policajca Drage Jovanovića koji je uhićen u francuskoj zoni na njemačko-švicarskoj granici 1945. godine, te izručen jugoslavenskim vlastima, a nakon nekoliko desetljeća osuđen na smrt strijeljanjem.⁹⁵

Da UDB-a nije birala žrtve pokazuje i ubojstvo trogodišnje Dinke Domačinović, koja je poginula u UDB-inom terorističkom napadu bombom na prostorije Hrvatskoga doma u Buenos Airesu. Bombu su postavile dvije nepoznate osobe, koje su pobjegle automobilom koji ih je čekao u susjednoj ulici. U toj se dvorani okupljala mladež slaveći posljednji dan školskih praznika. Pored Dinke Domačinović, poginuo je i domar, osamdesetogodišnji Argentinac David Martinez, a ranjeno je još sedamnaestero mlađih ljudi između devet i trideset godina.⁹⁶

Prva žrtva jugoslavenskih likvidacija u inozemstvu bio je dr. Ivan Protulipac, osnivač *Orlovske* i *Križarske* katoličke organizacije za mladež u Kraljevini Jugoslaviji. Dr. Ivan Protulipac

⁹³ Akcija Deseti travnja trebala je povezati sve križarske skupine, nametnuti im organizirano vojno i političko vodstvo, omogućiti povratak članova ustaškog pokreta, koji bi u pogodno vrijeme nakon obračuna Zapada s SSSR-om, organizirao masovni ustanak Hrvata radi obnove NDH.

⁹⁴ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 223.-230.

⁹⁵ Isto, str. 231.

⁹⁶ Isto, str. 232.

ubijen je 31. siječnja 1946. u Trstu. Ime ubojice bilo je poznato odmah nakon ubojstva – Gino Benčić, rodom sa Sušaka. Talijanska ga je policija ispitala te potom predala engleskim vojnim vlastima koje su tada nadzirale područje Trsta i njegove okolice. Istodobno su jugoslavenske vlasti uhitile dvojicu engleskih časnika u toj pograničnoj zoni te su Englezima predložile zamjenu za Benčića. Englesko je zapovjedništvo odmah na to pristalo te se na taj način Benčić ubrzo vratio svojim naredbodavcima.⁹⁷

UDB-i nije bilo strano ni ubiti cijelu obitelj ako je to značilo riješiti se samo jedne osobe koja im je smetala. Upravo se napad na cijelu obitelj dogodio obitelji Berislava Deželića, voditelja Hrvatskog socijalnog ureda u SR Njemačkoj, 1965. godine, kada su dva muškarca i žena pozvonili na njihova vrata, izvukli pištolje i pucali u Berislava Deželića i njegovu suprugu Mariju. Također su pucali na njihovu trudnu kći. Njemačka je policija vrlo brzo otkrila atentatore: Stjepana Palfija, njegovu ženu Nadu, Vinka Mravičića i Ratomira Stanišića. Istraga je utvrdila da su svi četvero uspjeli, pomoću lažnih dokumenata, koje im je dao jugoslavenski konzul Slobodan Krstić, pobjeći preko Francuske i Italije u Jugoslaviju, gdje su nastavili neometano i nekažnjeni, živjeti.⁹⁸ Isti slučaj može se vidjeti na primjeru jednog od vođa Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB) Stjepana Ševe. Beograd je saznao da je Ševo sudjelovao u pripremama Bugojanske skupine⁹⁹ te je donesena odluka da zbog toga treba biti kažnjen smrću. Njegova cijela obitelj ubijena je na ljetovanju u Italiji 24. kolovoza 1972. godine, kada su ustrijeljeni u svom osobnom automobilu. Stjepan Ševo ubijen je s tri metka u potiljak, njegova žena Tatjana s četiri metka u kralježnicu, a dijete Rosemarie s dva metka u glavu. Jedini optuženi bio je njegov suputnik na putovanju i bliski suradnik Vinko Sindičić, koji je naveo kako je za vrijeme ubojstva bio u Jugoslaviji, što je jugoslavenski sudac potvrdio sa sigurnošću. Međutim, opis ubojice najviše odgovara jednom njegovom susjedu iz Hercegovine s kojim se više puta susretao u Trstu, a bio je povjerljivi suradnik UDB-e, pod pseudonimom *Denis*.¹⁰⁰ Pisanje antijugoslavenskih parola također se kažnjavalo, a jedan od kažnjenih bio je i Geza Pašti, rođen u Čepinu kod Osijeka, uhićen zbog pisanja parola na državnim zgradama. Geza Pašti se, nakon dolaska u Australiju, politički aktivirao u Hrvatskom oslobodilačkom pokretu (HOP) te je jedno vrijeme uređivao glasilo HOP-a, *Spremnost*. Geza Pašti osnovao je 1961. godine, s nekolicinom mlađih emigranata, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, hrvatsku emigrantsku tajnu revolucionarnu organizaciju.¹⁰¹ Ilegalno Hrvatsko revolucionarno

⁹⁷ Isto, str. 221.

⁹⁸ Isto, str. 233.

⁹⁹ Bugojanska skupina – hrvatska oružana postrojba, poznata pod nazivom Fenix skupina, koja je za cilj imala pokrenuti pobunu i srušiti Jugoslaviju

¹⁰⁰ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljeničtva*, str. 294.-297.

¹⁰¹ Isto, str. 233.

bratstvo (HRB), utemeljila su četvorica mladih hrvatskih iseljenika, Jure Marić, Geza Pašti, Ilija Tolić i Josip Oblak, koji su u poslijeratnim godinama, nezadovoljni režimom u domovini, emigrirali u Italiju i Austriju, te se konačno smjestili u Australiji. HRB osnovano je u rujnu 1961. u Sydneyu te je prvo vodstvo sačinjavao četveročlani Glavni revolucionarni stan u sljedećem sastavu: glavni tajnik, postrojbeni tajnik i dva vijećnika. Funkcija glavnog tajnika predstavljala je najviši položaj u organizaciji i to je nakon osnivanja bio Geza Pašti. Kao glavni zadatak HRB-a navodi se oslobođenje hrvatskog naroda od stranog nasilja i ponovno uspostavljanje hrvatske države u njezinim etničkim i povijesnim granicama, po uzoru na Nezavisnu Državu Hrvatsku. Sav se rad HRB-a odvijao podzemno i u velikoj tajnosti.¹⁰² Po dolasku u Europu, Pašti je organizirao ubacivanje diverzantskih skupina u Jugoslaviju. Prva takva skupina bila je uhićena od strane agenta Saveznog sekretarijata unutarnjih poslova (SSUP) Miroslava Varoša, koji ih je izdao. UDB-a je izdala naredbu da suradnici rade u cilju likvidacije Paštija u inozemstvu ili hvatanju pri dolasku u zemlju. Godine 1965. Pašti je razgovarao s nepoznatom osobom na telefon, nakon čega je izišao žurno iz hotela, rekavši vlasnici kako ide na jedan sastanak. Nakon toga ga više nitko nikada nije vidio. Pašti je bio otet i doveden u Jugoslaviju. Prvo mu je bila ponuđena suradnja i oslobođenje, odnosno povratak u emigraciju, što je Pašti odbio, znajući kakve ga posljedice očekuju. Nakon toga je prebačen na imanje SSUP-a na Fruškoj Gori, gdje je mučen, ispitivan i ubijen.¹⁰³

Vrlo su često članovi HOP-a bili uhićivani ili likvidirani od strane UDB-e. Hrvatski oslobodilački pokret bila je hrvatska iseljenička i legalna organizacija koju je u lipnju 1956. osnovao Ante Pavelić. HOP je zamišljen kao krovna organizacija koja bi usmjeravala ukupno hrvatsko izbjegličko-iseljeničko političko djelovanje. HOP je bio najbrojnija i najutjecajnija organizacija hrvatske dijaspore, a cilj ove organizacije bila je uspostava samostalne hrvatske države.¹⁰⁴ Još prije osnivanja HOP-a postojale su organizacije raznih političkih smjerova, koje su kasnije postale članice HOP-a. Osim Hrvatskog domobrana u Južnoj Americi, postojali su i Ujedinjeni kanadski Hrvati, Ujedinjeni Hrvati Francuske, društvo Hrvata u Velikoj Britaniji, društvo Hrvatska švedska zajednica, Australsko hrvatsko društvo, Hrvatski domoljub u SAD-u, kasnije Hrvatski domobran. U travnju 1957. UDB-a je organizirala atentat na dr. Antu Pavelića i teško ga ranila. Zbog političkih promjena u Argentini, Pavelić se preselio u Čile. Kako ni tamo nije bio siguran, preselio se u Španjolsku, gdje je zbog posljedica atentata preminuo 28. prosinca

¹⁰² Omerza, Igor, HRB, Fenix i Udba: slučaj Stjepana Crnogorca, Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine, 2014., str. 6

¹⁰³ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljeničtva*, str. 233.-235.

¹⁰⁴ Omerza, Igor, HRB, Fenix i Udba : slučaj Stjepana Crnogorca, Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine, 2014., str. 4

1959. godine. Iako je HOP smatran najradikalnijom organizacijom, čiji su mnogobrojni članovi bili skloni oružanim akcijama, ta se organizacija nikada nije upuštala ni u jedno revolucionarno događanje. Sve HOP-ove organizacije imale su organizacijska pravila, kojih su se strogo držali. Ta pravila bila su usklađena sa zakonima države u kojoj su djelovale. Niti jedna HOP-ova organizacija nije bila zabranjena niti u jednoj državi. HOP je do osnivanja Hrvatskog narodnog vijeća (HNV), godine 1974., bio najbrojnija politička organizacija u hrvatskom iseljentištvu.¹⁰⁵

Hrvatski emigranti, članovi HOP-a u Francuskoj, Ante Znaor i Josip Krtalić bili su iz obitelji koje su mnogo pretrpjele pod jugokomunističkim režimom. Josipovog oca, Iliju, likvidirala je UDB-a nakon što je neoprezno otkrio da je jedini preživjeli svjedok četničkog zločina. Znaor i Krtalić djelovali su u akcijama protiv Jugoslavije, kao primjer navest će se miniranje zgrade jednog jugoslavenskog konzulata u Trstu, inače poznatog kao važne baze UDB-inih operacija protiv hrvatske emigracije. Među njima bio je i agent-provokator, kodnog imena *Šime*, koji je znao za navedenu akciju, te ih pogubio auto-bombom. Šime nije odgovarao za navedeno ubojstvo. Tijelo člana HOP-a, Hrvoja Urse, izvađeno je 1968. iz rijeke Fulde u SR Njemačkoj. Ursa je u slobodno vrijeme prodavao emigrantske novine i dijelio letke, te održavao tajne kontakte sa svojim rođacima, među kojima je bio i njegov rođak Milan Vukoja, suradnik UDB-e. Nekoliko dana prije nego što je voda izbacila Ursino tijelo, Ursa je viđen kako s Vukojom i još dvojicom nepoznatih muškaraca ulazi u automobil, nakon čega je Ursa ubijen. Vukoja je nakon zločina pobjegao u Jugoslaviju, kao i svi drugi UDB-ini suradnici nakon počinjenog zločina.¹⁰⁶ Mile Rukavina, Krešimir Tolja i Vid Maričić također su UDB-ine žrtve koje su bile dio HOP-a. Radilo se o trostrukom ubojstvu *münchenske skupine*. Utvrđeno je da je u ubojstvima Rukavine, Maričića i Tolja ključnu ulogu imala slovenska UDB-a, kojoj je tada na čelu bio Silvo Gorenc. Česte likvidacije dolaze nakon što je na čelo slovenske UDB-e došao Stane Dolanc, sekretar Izvršnog biroa Predsjedništva CK KPJ, koji je bio i savezni ministar unutrašnjih poslova između 1972. i 1984. godine. U tih dvanaest godina UDB-ine su ubojice u inozemstvu pobile najmanje 38 neprijatelja komunističke Jugoslavije. To je skoro polovica svih, koje je UDB-a u inozemstvu likvidirala od 1945. do 1989. godine.¹⁰⁷ U izvješću njemačke policije opisana je likvidacija kojom je UDB-a usmrtila trojicu hrvatskih iseljenika: Milu Rukavinu (58), Krešimira Tolja (30) i Vida Maričića (22). Ubijeni su 26. listopada 1968., između 10 i 11 sati prijepodne u središtu Münchena,

¹⁰⁵ Leljak, R., *UDBA*, str. 38.-39.

¹⁰⁶ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljentištva*, str. 256.

¹⁰⁷ Leljak, R., *UDBA*, str. 219.

u prostorijama redakcije časopisa *Hrvatska sloboda*. Ubojice su vjerojatno nastupili u ulozi njemačkih policajaca.

„Kad smo u 14,30 provalili u prostorije – svi su već nekoliko sati bili mrtvi. Rukavina je u ruci držao neki spis i naočale, koje je upotrebljavao samo kod čitanja. Tolja su ubili s pet metaka u fotelji. Pokraj njega je ležala njegova putovnica, rastvorena. Maričić je ležao pred izlaznim vratima. On je, izgleda, pokušao pobjeći. Te okolnosti upućuju na neke pretpostavke. Ubojice su vjerojatno nastupili u ulozi njemačkih policajaca. Pri upadu, Rukavini su pružili fiktivni nalog, a od Tolja zahtijevali isprave. Zločinci su iskoristili trenutak njihove zbunjenosti, izvadili pripremljeno oružje i poubijali ih iz neposredne blizine.”¹⁰⁸ Likvidacija trojice Hrvata bila je dio serije ubojstava koje je jugoslavenski komunistički režim u tom razdoblju počinio nad Hrvatima u zapadnoeuropskim državama.

UDB-a nije djelovala samo u Europi, već i u prekomorskim zemljama. Poznat je slučaj Josipa Oreča, urednika organizacijskog glasila *Uzdanica*. Njegova je glava bila ucijenjena za visoku svotu novca. Nakon planiranja atentata na jugoslavenskog konzula u Stuttgartu, Vojislava Đukića, Oreč je uhićen i osuđen na četiri godine zatvora. Nakon izdržane kazne, u strahu da bi mogao biti likvidiran, odselio se u Johannesburg, gdje se zbližio s Vladom Pavličem kojega je upoznao još u Australiji. Iako je Oreč znao ponešto o Pavličevim vezama s osječkom Udbom i Josipom Perkovićem, nije vjerovao u njihovu stvarnu povezanost. Međutim, Oreč nije bio u pravu jer je Pavlič imao naređenje da likvidira Oreča, u čemu je čak našao i pomagača. Oreč je skončao vrlo tragično. Njegovo su raskomadano tijelo pronašli u plastičnoj vreći u Vereeningu. Za ubojstvo su optuženi Vladimir Pavlič, suradnik jugoslavenske tajne službe u Australiji i Branko Čučković, automehaničar kojeg je Pavlič regrutirao da mu pomogne u ubojstvu. Ubojice su se, naravno, nakon ubojstva vratile prvim zrakoplovom nazad za Jugoslaviju.¹⁰⁹

Najpoznatije ubojstvo svakako je ono Brune Bušića. Ante Bruno Bušić bio je zagovornik demokratske suverene i slobodne Hrvatske. Bio je domoljub, disident, novinar, književnik, povijesni istraživač, hrvatski emigrant 1970-ih godina i politički vođa hrvatske emigracije. Bruno Bušić djelovao je kao novinar u mnogim časopisima od kojih su najpoznatiji: *Danica*, *Hrvatska borba*, *Hrvatski put*, *Republika Hrvatska*, *Hrvatska republikanska stranka*, *Otpor*, *Kroatische Berichte*, *Hrvatski list*. Svi su navedeni časopisi bili časopisi hrvatske emigracije, koji su izlazili u Chicagu, Washingtonu, Buenos Airesu, Mainzu itd. UDB-a je sustavno počela pratiti djelovanje

¹⁰⁸ Isto, str. 141.

¹⁰⁹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljeništva*, str. 354.

Brune Bušića u proljeće 1956. godine, kada je bio u drugom razredu gimnazije u Imotskom. Povod za to su bili odgovori koje je Bušić tih dana dao za deset anketnih pitanja dobivenih u školi kao anonimni zadatak, koje je osmislila i gimnaziji nametnula UDB-a, a koja su se odnosila na životne uvjete učenika, na školski program te pitanje vjere i mišljenje o starom i tadašnjem postojećem režimu.¹¹⁰ Bruno Bušić došao je pod prisomtru UDB-e nakon jedne zadaće u kojoj je govorio o postojećem režimu, gdje je napisao: „Naravno, da sustav stare Jugoslavije nije bio dobar, ali isto tako ni današnji sustav ne valja iako je nešto bolji. Za vrijeme stare Jugoslavije bilo je dosta gladnih, žednih, bosih, golih, ali ima ih i danas iako u manjem broju. Međutim svakim danom raste sve to veći broj nezaposlenih. Stara Jugoslavija je zato dopuštala veću slobodu mišljenja, dočim sada novi sustav je skućio slobodno izricanje misli i guši svaku klicu narodnosti.“¹¹¹ Bruno Bušić bio je nakon ove zadaće, ali i zbog pripadnosti tajnoj organizaciji TIHO¹¹² kažnjen trajnom zabranom školovanja u svim srednjim školama na području NRH, a tek je nakon dvije godine nastavio školovanje u Splitu, te kasnije u Zagrebu.¹¹³ UDB-a je svakodnevno pratila ponašanje kažnjenih gimnazijalaca koji su se obično sastajali i družili u Imotskom. UDB-in suradnik *Merkur*, jedan od njihovih gimnazijskih kolega izvještavao je UDB-u o njihovom ponašanju i djelovanjima.¹¹⁴ Nakon završetka studija Bušić se zaposlio u poduzeću za geološko-rudarska i građevinska istraživanja, konsolidaciju tla i projektiranja. Ubrzo se, nakon toga, zaposlio u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske koji je osnovao i vodio, dr. Franjo Tuđman, koji ga je na Institutu i zaposlio. Početkom 1966. godine bio je osuđen na 10 mjeseci zatvora zbog čitanja emigrantskoga tiska i „neprijateljske propagande“. Nakon osude bio je, do pravomoćnosti presude, pušten na slobodu i to je iskoristio za bijeg u Austriju, 24. listopada 1966. godine. Od 9. broja *Hrvatskoga književnoga lista* bio je jednim od urednika toga lista do njegova ukinuća kada odlazi živjeti u Pariz sve do travnja 1971. godine kada se vratio u Zagreb. Nakon sjednice u Karađorđevu Bušić je bio zatvoren i optužen zbog navodnih veza sa suradnikom jedne zapadne obavještajne službe, a tužitelj ga je nadalje optužio kako je objavio više članaka u *Hrvatskom književnom listu*, *Studentskom listu* i *Hrvatskom tjedniku* u kojima se deklarirao kao protivnik društvenog i političkog uređenja. Suđenje je trebalo biti 28. lipnja 1972. godine ali je odgođeno. Na suđenju na jesen 1972. godine osuđen je na dvije godine zatvora koje je izdržavao u Staroj Gradiški. Krajem rujna 1975. godine ilegalno je napustio SFRJ te je u Londonu dobio politički

¹¹⁰ Mijatović, Anđelko, *Bruno Bušić, Prilog istraživanju života i djelovanju (1939.-1978.)*, Zagreb, 2010., str. 26.

¹¹¹ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 407.

¹¹² TIHO – Tajna organizacija hrvatske inteligencije – počela je djelovati 1957. godine, cilj je organizacije bila demokratska Slobodna država Hrvatska koja bi imala višestranački politički sustav, a kojoj bi teritorij bio cijeli hrvatski, povijesni i narodni prostor

¹¹³ NRH – Narodna Republika Hrvatska

¹¹⁴ Mijatović, A., *Bruno Bušić, Prilog istraživanju života i djelovanju (1939.-1978.)*, str. 49.

azil. Na izborima za Drugi Sabor Hrvatskoga narodnoga vijeća, 1977. godine, uz najviše glasova, izabran je na čelo Ureda za propagandu, a sami je cilj HNV-a bio utemeljenje neovisne hrvatske države na cjelokupnom povijesnom i etničkom prostoru u kojoj će biti suveren jedino hrvatski narod.¹¹⁵ Stav Beograda o Bušićevim djelovanjima tumačio se kao pokušajima da se utvrde zajednički ciljevi hrvatskih ekstremnih nacionalista, ustaša i hrvatskih komunista. Smatrali su da se na „tuđe nasilje treba odgovoriti prikladnim sredstvima“.¹¹⁶ Da je Bruno Bušić imao velik utjecaj govori i sljedeći citat: „Bruno Bušić se pojavio među Hrvatima u tuđini kao „duh što oživljuje“ i pokreće povijest i uzdiže je iznad okvira postojećih ideološko-blokovskih zabrana, tj. iznad okvira tuđih interesa“.¹¹⁷ Stoga je, Bruno Bušić ubijen na putu za Amsterdam, kada se pripremao za sastanak Izvršnoga i Saborskoga odbora HNV-a. Jugoslavenske tajne službe godinama su pratile Brunu Bušića, a o njemu su izvješćivali agenti raznih pseudonima: *Putnik, Marko, Marinko, Šimun, Florijan, Yusufi, Branko, Orland, Pjer, Ivo, Oskar*... Jerko Dragin, riječki udbaša koji je Sindičića držao na vezi, u jednoj je od izjava prenio informaciju da je Josip Broz Tito bio odobrio Bušićevo ubojstvo. Predsjednik Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka u vrijeme Bušićeva ubojstva bio je Vladimir Bakarić, član Predsjedništva SFRJ. Bruno Bušić ubijen je 1978. godine kada je ulazio u dvorište zgrade u kojoj je stanovao u Parizu. Iz zasjede su ga pogodila dva od pet metaka iz pištolja *Astra* kalibra 7,65 mm. Ubio ga je plaćeni ubojica Službe državne sigurnosti. Prema Tanjugovu priopćenju, ubojstvo Brune Bušića prikazano je kao „međusobni obračun u emigrantskom podzemlju“.¹¹⁸ Kada se 1975. godine Bruno Bušić osvrnuo na hrvatsko proljeće, istaknuo je da su hrvatski komunisti propustili šansu obračuna s UDB-inim aparatom nakon pada Rankovića: „U Hrvatskoj se nakon pada Rankovića govorilo da u Hrvatskoj policija nije bila pod izravnom kontrolom. U Hrvatskoj je policijski teror bio najjači, najobuhvatniji, puno veći nego na Kosovu.“¹¹⁹ Godine 1990. Ministarstvo unutarnjih poslova RH podnijelo je Okružnom javnom tužiteljstvu u Zagrebu kaznenu prijavu protiv nepoznatog ubojice Brune Bušića. Podnesen je zahtjev za provođenjem istrage protiv Vinka Sindičića pod sumnjom da je on počinitelj ubojstva. Iako su poznati neki pripadnici jugoslavenskih sigurnosnih službi, koji su sudjelovali u organiziranju Bušićeva ubojstva, sve do danas nijedan od njih pred sudovima RH nije odgovarao niti je osuđen.¹²⁰

¹¹⁵ Isto, str. 84.-92.

¹¹⁶ Vukušić, B., *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, str. 416.

¹¹⁷ Isto, str. 418.

¹¹⁸ Isto, str. 419.

¹¹⁹ Isto, str. 475.

¹²⁰ Mijatović, A., Bruno Bušić, *Prilog istraživanju života i djelovanju (1939.-1978.)*, str. 224.

Svakako je zanimljivo što se nigdje u literaturi ne spominje ubojstvo direktora INE, Stjepana Đurekovića. On je pobjegao u Njemačku 1982. zbog optužbi o pronevjeri novca i nafte, te straha od UDB-inih prijatelja. Đureković je 1983. godine napisao roman u kojem se osvrtao na Titov režim te pokazao kako je poznao metode rada jugoslavenske tajne službe u inozemstvu jer je precizno opisao rad nekih tvrtki koje su bile registrirane za vanjsku trgovinu, ali su zapravo služile kao logistika za razne špijunske akcije.¹²¹ Bio je upozoren od strane njemačke policije o odluci UDB-e o njegovoj likvidaciji. Glavni inicijatori likvidacije bili su Mika Špiljak (član kolektivnog državnog predsjedništva), Stane Dolanc (Savezni sekretar za unutarnje poslove), Milka Planinc (predsjednica Saveznog izvršnog vijeća), Zdravko Mustač (zamjenik sekretara za unutrašnje poslove SRH) i Josip Perković (načelnik protuemigrantskog odjela UDB-e). Đureković je ubijen u Njemačkoj, u Wolfratshausenu 1983. od strane UDB-e. Ubojstvo je imalo naziv operacija Dunav. Đureković je bio upucan i razbijena mu lubanja. Počinitelji su, naravno, pobjegli u Jugoslaviju, njegov sin Damir Đureković pobjegao je u Kanadu, ali ubijaju i njega 1987. godine.¹²²

UDB-a je u Francuskoj izvela desetak atentata na hrvatske političke iseljenike, ali je rasvijetljen samo jedan slučaj, i to kada je žrtva, hrvatski iseljenik Vlado Damjanović, godine 1970. u Nici osobno sustigao i uhvatio atentatora koji ga je pokušao ubiti. Ubojstvo Brune Bušića i dalje nije rasvijetljeno, što potvrđuje djelovanje jugoslavenskog represivnog aparata, posebice njegove tajne policije. Odnos UDB-e prema hrvatskoj političkoj emigraciji bio je nemilosrdan. Međutim, nositelji svih metoda borbe protiv hrvatske političke emigracije, kompromitiranja njezinog političkog značaja te ozbiljnosti i opravdanosti njezine borbe za slobodnu Hrvatsku, nisu ni približno otkriveni.

8. Djelovanje jugoslavenskih tajnih službi na Katoličku Crkvu

Razdoblje završetka Drugog svjetskog rata pa do prekida diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije u prosincu 1953. godine, razdoblje je najburnijih odnosa između Katoličke

¹²¹ *Slučaj Đureković, Smrtonosne knjige o Titu*, urednici Boris Rašeta i Alen Galović, Zagreb, 2013., str. 21.

¹²² Isto, str. 8.-9.

Crkve i jugoslavenskog režima.¹²³ U otvoren sukob s komunistima Katolička Crkva stupila je Papinom poslanicom *Divini Redemptoris* (Božanski Otkupitelj) 1937. godine. U njoj se navodi da je „komunizam u biti zao“ te da njemu nikakvu pomoć ne smije pružiti onaj koji je pozvan da brani kršćanstvo i građanski poredak. Nije poznato kakav je bio širi odjek Papina tumačenja poslanice u Hrvatskoj. Prema poslanici katolički svećenici nisu smjeli surađivati s komunistima ni nakon 1945. godine, ali je kanonska obveza svećenike obvezivala na poštovanje narodne vlasti.¹²⁴ Jedan od važnih događaja koji su utjecali na odnos Katoličke Crkve i režima bila je Biskupska konferencija održana u Zagrebu 24. ožujka 1945. godine, koja je stala u obranu prava hrvatskog naroda na svoju državu, otvoreno osudila brojna smaknuća svećenika, te su prozivali komuniste zbog provođenja terora.¹²⁵ Katolička je Crkva bila izložena represivnom djelovanju na način da su brojni svećenici i crkvene osobe bili proganjani, zatvoreni, uhićeni ili ubijeni. Komunistička partija Jugoslavije polazila je od uvjerenja da je većina svećenstva imala neprijateljski stav prema komunističkome sustavu i modelu uređenja države. Naime, katoličko je svećenstvo i prije rata bilo formirano na protukomunističkim stajalištima Crkve, a tradicionalno je odražavalo raspoloženje i volju katoličkog naroda. Sljedeći su motivi komunističkog potiskivanja religije u svakodnevnom životu: religija je bila glavno ideološko oruđe eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobađanja čovjeka; povijesno sjećanje, religija i vjerske organizacije bile su dio srušenog vladajućeg sustava; KP nastojala je da bude jedini ideološki i politički autoritet te je svaki drugi autoritet izvan KP pokušavala uništiti.¹²⁶ Državna je vlast smatrala kako vjerske razlike proizvode suprotnosti koje bi mogle kulminirati krvavim nacionalno-vjerskim i građanskim sukobima, stoga je vlast pokušavala ograničiti bilo kakve vjerske utjecaje na narod. Iako je državna vlast svojim tajnim službama utjecala i na Pravoslavnu Crkvu, u ovom će se poglavlju bazirati na stanje u Katoličkoj Crkvi. UDB-in elaborat iznosi da je KPJ postavila tri cilja glede Katoličke Crkve, a UDB-a je bila organizacija koja ih je provodila. Prvi je cilj bio onemogućavanje neprijateljske djelatnosti klera.¹²⁷ Ubojstvima, suđenjima i nasiljem komunisti su Crkvu, kao i narod, potpuno ušutkali i zastrašivali. Optužba za neprijateljsku djelatnost služila je zapravo kao početni korak u uspostavljanju kontrole nad društvom i Crkvom. Druga zadaća Partije bila je diferencijacija klera, odnosno stvaranje razdora u Crkvi, ponajprije formiranjem skupina svećenika koji će se protiviti biskupima. Po tom pitanju Partija je, odnosno UDB-a, uspostavila svećenička staleška udruženja,

¹²³ Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, Zagreb, 2003., str. 19.

¹²⁴ Radelić, Z., *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, str. 97.-98.

¹²⁵ Isto, str. 102.

¹²⁶ Isto, str. 99.

¹²⁷ Krišto, J., *Partija, UDBA i svećenička udruženja*, str. 25.

čiji članovi nisu slušali biskupe, a UDB-i su služili za špijunažu ne samo biskupa, nego i drugih svećenika, koji nisu bili članovi udruženja. Treća je zadaća bila materijalno i osobno slabljenje Crkve, čemu je služilo i sustavno izvlačenje sjemeništara iz sjemeništa, bogoslova iz bogoslovija i svećenika iz svećeništva te stvaranje suradnika. Preko suradnika je UDB-a htjela kontrolirati crkvene službenike, svećenike, redovnike i redovnice, učenike vjerskih škola, pripadnike bivših katoličkih organizacija i tadašnje aktiviste vjerskih organizacija. Htjeli su također nadzirati biskupske konferencije, propovijedi, procesije, hodočašća, krizme, duhovne vježbe, pa čak i ispovijedi. UDB-a je čak slala svoje suradnike u sjemeništa kako bi ostali na tom zadatku sve do svećeništva i nastavili napredovati u crkvenim službama. Najčešće je UDB-a prisiljavala kler na suradnju putem ucjena s kompromitirajućim materijalima, pri čemu su veze sa ženama imale presudnu ulogu. Također su svećenike plaćali ili davali obećanja neke druge materijalne koristi kako bi pristali na suradnju. Svećenička udruženja imala su ulogu stvaranja sukoba unutar crkvene hijerarhije i produbljivanje otpora prema crkvenim službenicima, ali i sudski progon reakcionarnih svećenika.¹²⁸

Službena historiografija komunističkog razdoblja jednostrano je naglašavala sličnost Rimokatoličke Crkve (RKC) i ustaškog režima, generalizirala zločine pojedinih svećenika te isticala aktivnu i stalnu suprotstavljenost Crkve komunističkom poretku. Najpoznatiji progon jednog svećenika je progon zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.¹²⁹ Nakon ulaska komunista u Zagreb, nova je vlast u lipnju 1945. pokazala namjeru da s Rimokatoličkom Crkvom i Stepincem nađe rješenje u odmicanju od Vatikana i uspostavi nacionalnu Crkvu, koju bi, naravno, jugoslavenski komunistički režim mogao kontrolirati. I Stepinac i Vatikan odbili su taj zahtjev. Iako je sljedećih mjeseci Crkva iskazala jasan ideološki i politički otpor komunističkom režimu u poslanicama vjernicima i svećenstvu, te protestima protiv komunističkog materijalizma, uvođenja građanskog braka i ukidanja obveznoga religijskog obrazovanja, vlast nije odmah reagirala javnim progonom. Prvo je, nizom zakona Privremene narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije ograničena obrazovna i javna, a ukinuta karitativna uloga Crkve. Spomenutim zakonima oduzet je i značajan dio imovine RKC. Javna opća kampanja protiv RKC započela je, zbog taktičkih razloga, tek nakon saveznih parlamentarnih izbora u studenome 1945. kada se nova vlast učvrstila. Preuzevši potpuno vlast preko Narodne fronte, u novinama je započela intenzivna kampanja u kojoj je Crkva optuživana za kolaboraciju s režimom NDH i navodnu poslijeratnu urotu sa skupinama koje su imale namjeru oboriti novu vlast. OZN-a i partijski vrh isplanirali su

¹²⁸ Isto, str. 26.

¹²⁹ Spehnyak, Cipek, *Disidenti, Opozicija i otpor*, str. 285.

uhićenje zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca kako bi oslabili Katoličku Crkvu. Ivan Krajačić Stevo, 13. svibnja 1945. šalje Rankoviću upit vezan uz Stepinca: „U sporazumu sa drugom Vladom (Vladimir Bakarić) da Stepinca ne hapsimo među prvima, nego iza jednog broja raznih reacionara. Mi držimo da bi se to moglo sada učiniti. Molimo vas javite vaše mišljenje o hapšenju i postupku sa Stepincem. Stevo.“, te ponovno obavještava OZN-u Jugoslavije da je Stepinac uhićen: „Nad Stepincem koji je danas bezbučno uhapšen vodimo privremenu istragu. Molimo vas javite za daljnji postupak s njim. Stevo“.¹³⁰ OZN-a je nakon toga u dogovoru s KPJ provela montirani proces nakon kojeg je Stepinac osuđen na 16 godina zatvora. Optužbe su se odnosile na ugošćivanje ustaškog pukovnika Ericha Lisaka u Nadbiskupskom dvoru, primanje pisama od ustaškog pukovnika Ante Moškova, prikupljanje lijekova za križare¹³¹, te posvećenje križarske zastave.¹³² Suđenje Alojziju Stepincu i nekolicini svećenika 1946. bilo je vrhunac te kampanje. Navodi se kako su vjerske slobode narušavane na način da se zatvaraju biskupi i najbolji svećenici u nadbiskupiji; da se u logorima nalazi preko 100 svećenika i redovnika, od kojih je velika većina bez ikakve ozbiljne krivnje, a ne ispituje ih se i ne vraća na slobodu; zapljenjuje se crkvena imovina (primjeri Karitaca, župa Ozalj, Križevci i slično).¹³³ U literaturi postoje različiti podaci o ubijenim svećenicima, uglavnom proizišli iz različitih metodologija računanja. Prema crkvenim izvorima, u vrijeme preuzimanja vlasti i neposredno nakon kraja rata, 243 svećenika su ubijena, 89 ih je nestalo u nejasnim okolnostima, a čak 169 ih je bilo u zatvorima samo u 1945.¹³⁴ Neposredno nakon Drugog svjetskog rata navodi se da e u progonima partizana, ustaša i četnika ubijeno 380 svećenika Katoličke Crkve i 355 svećenika Srpske pravoslavne Crkve. Svećenici su najčešće ubijani u smaknućima, manje su stradali u vojnim operacijama, a vrlo su rijetko smrtno osuđeni sudskim osudama.¹³⁵ Značajan je i progon velečasnog Krunoslava Draganovića, koji pomaže izbjeglicama nakon rata, skuplja dokaze o ratnim zločinima partizana pa samim time postaje smetnja i šalju ga u Austriju. Tamo surađuje s vodstvom udruge *Počasni bleiburški vod*. Godine 1967. nakon mise bio je pozvan na ručak na talijansko-jugoslavenskoj granici. Međutim, Draganović je prešao preko granice i zbog putovnice ga je uhitila JNA. Bio je do kraja života pod paskom UDB-e.¹³⁶

¹³⁰ Akrap, G., *Specijalni rat : sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 190.-192.

¹³¹ Križari - naziv za gerilske hrvatske grupe koje su preostale u Hrvatskoj nakon razbijanja vojnih postrojbi NDH

¹³² Radelić, Z., *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, str. 109.

¹³³ Akmadža, M., *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 23.

¹³⁴ Spehnjak, Cipek, *Disidenti, Opozicija i otpor*, str. 286.

¹³⁵ Radelić, Z., *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, str. 101.

¹³⁶ Akrap, G., *Specijalni rat : sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, str. 219.-220.

9. Mediji pod paskom jugoslavenskih tajnih službi

Stvaranje snažnog novog državnog aparata koji će upravljati svim djelatnostima počelo je odmah po završetku rata te je taj proces bio brz i radikaln. Sva vlast bila je koncentrirana u rukama Komunističke partije Jugoslavije, koja je svoju vlast popratila intenzivnom propagandom. Službena ideologija tumačila je kako novi poredak donosi pravdu i jednakost svih članova društvene zajednice te je time opravdavala uspostavljanje partijske diktature.¹³⁷ Kako su javni mediji bili u totalitarnim sustavima u rukama vladajuće stranke, što je bio slučaj i u Jugoslaviji, oni nisu bili slobodni, niti su mogli samostalno objavljivati i izražavati javno mišljenje. Glavna zadaća tih medija bila je promicanje partijskih ideja i interesa. Oni su bili nesamostalni, kontrolirani i prisiljeni objavljivati informacije, izvještaje i tumačenja koja im je naredio partijski vrh.¹³⁸ Komunistička partija Jugoslavije od početka rata pridavala je izniman značaj propagandnoj djelatnosti, koja je bila glavno sredstvo procesa kojim se nastojalo osvojiti javni prostor te ga potom potpuno reducirati na prezentiranje isključivo svojih interesa. Glavnu riječ u kontroliranju svih medija imalo je Odjeljenje za agitaciju i propagandu, skraćeno Agitprop, na čijem je čelu bio Milovan Đilas, a čija je svrha bila kontrola i usmjeravanje cjelokupnog intelektualnog stvaralaštva, od književnosti i umjetnosti pa do školstva i novinstva. Organi Agitpropa formirani su i u partijskim komitetima republika, kotareva i gradskih rajona. Agitprop CK KPJ preko zemaljskih agitpropova organizacijski se spuštao do najnižih ustrojbenih oblika državne vlasti, partijskih i drugih organizacija. Sektori u Agitpropu bili su organizirani za štampu i agitaciju, teorijsko-predavački, kulturni, organizacijsko-tehnički i pedagoški. Svaki sektor imao je svog rukovoditelja, koji je imao točno određene zadatke u radu, dok je radom cijele organizacije upravljao jedan član partijskog rukovodstva koji je bio odgovoran za cijeli sektor. Agitprop je tako postao institucija na vrhu sustava informiranja koja je davala osnovne ideološke i političke smjernice te uspostavljala kontrolu nad svim kulturnim poljima. Gotovo svi mediji u Jugoslaviji bili su u rukama Komunističke partije te uglavnom nisu izražavali suprotna mišljenja. Kontrola nad njima ostvarivala se političkim i materijalnim sredstvima, odnosno državnim vlasništvom nad izdavačkim poduzećima, tiskarama, tiskarskim papirom te kontrolom distribucijskog aparata.¹³⁹

¹³⁷ Jura, Ana, *Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj – kolovoz 1945. godine*, Zagreb, 2011., str. 54.

¹³⁸ Isto, str. 55.

¹³⁹ Isto, str. 56.

U tradiciji je svih totalitarnih sustava da uspostavljaju nekoliko državnih novina velikih naklada, koje uvijek prenose službene stavove, daju upute i direktive političkim aktivistima te služe prepoznavanju službenih stajališta najširim slojevima. Takav je slučaj bio i u Jugoslaviji. U to su vrijeme novine tiska financirali iz državnih fondova uz procjenu njihova političkog i prosvjetnog značaja. Tisak je izvještavao i prenosio određene poruke građanstvu te time imao mogućnost oblikovanja javnog mnijenja. Budući da je utjecaj na javno mnijenje uvijek poželjan grupama koje teže ili jesu na vlasti, putem medija se nastojao propagirati odgovarajući sustav vrijednosti i ideja. KPJ je preko medija, u prvom redu novina, mobilizirala javnost i oblikovala javno mnijenje u skladu s politikom i ideologijom koju je zastupala.¹⁴⁰ Novine daju potporu takvom ozračju, odnosno pružaju bezuvjetnu potporu politici KP Jugoslavije. Često su objavljivani i govori partijskih čelnika te se na taj način afirmirala izravna propagandno-mobilizacijska nakana. U tim govorima činjenice su često bile skrivene u korist ideologijsko-političkih ocjena. Tako primjerice *Vjesnik* objavljuje Titov govor i prenosi dio koji se odnosi na narodne neprijatelje u kojem, između ostalog, stoji: “Mnogi naši drugovi, kada čitaju razne klevete, i gadosti pojedinih reakcionarnih piskarala u inozemstvu koji se nabacuju blatom na našu zemlju i izvrću činjenice, negoduju protiv toga, čudeći se, kako uopće može biti tolike pokvarenosti u svijetu. Na ovo bih ja mogao odgovoriti slijedeće: Ma što se pisalo, ma što se pričalo i ma kako se izvrtale činjenice, to je samo znak bespomoćnosti onih, čiji su se planovi za Jugoslaviju izjalovili. Mi smo tukli okupatora i pobjeđivali. Mi smo tukli i sluge okupatora ustaše, ljotićevce, slovenačke domobrance, četnike i izdajice Draže Mihailovića, i to tukli smo ih tako, bez obzira na svu dernjavu u inozemstvu, da su skupa s okupatorom razbijeni i uništeni.”¹⁴¹

U usporedbi s drugim republikama Jugoslavije, u Hrvatskoj je u to vrijeme izlazilo najviše dnevnih novina. Komunistička partija Hrvatske, koja je bila izvršitelj i prenositelj ideologijskih poruka hijerarhijski više razine, odnosno CK KPJ, već je 1945. uspostavila kontrolu nad svim ondašnjim glasilima te na taj način stvorila striktno partijska glasila. To su uglavnom bile informativno-političke publikacije te u nešto manjem broju stručni i zabavni časopisi. Iako je prema Zakonu o štampi, koji je donesen 24. kolovoza 1945., zajamčena sloboda tiska, to je bilo formalne naravi. Jugoslavenska komunistička vlast i dalje je imala potpuni nadzor nad tiskom.¹⁴² U Hrvatskoj su 1945. izlazile sljedeće novine: *Vjesnik*, *Narodni list*, *Glas Slavonije*, *Riječki list*, *Slobodna Dalmacija* i *La voce del popolo*. Izdavali su ih republički odnosno oblasni odbori

¹⁴⁰ Isto, str. 54.

¹⁴¹ Isto, str. 65.

¹⁴² Isto, str. 56.

Narodne fronte. Vijesti koje su se objavljivale u novinama uglavnom su preuzimane od Tanjuga¹⁴³. Da novinske stupce ne bi punili samo članci koji pozivaju na borbu protiv neprijatelja, objavljivali su se i članci koji dokazuju pravednost nove vlasti, pa govore o pomilovanju domobrana i ostalih „zavedenih”. Tako se u članku *Zavedenima se oprašta* piše o puštanju 200 domobrana koji su oslobođeni iz zarobljeničkog logora te su tom prilikom manifestirali vjernost novoj vlasti tako da su prolazili ulicama pjevajući i kličući s transparentima *Protiv izdajnika i slugu okupatora*. Zaključuje se da se „zabludjelim sinovima opraštaju pogreške, što je odgovor onima, koji šire lažnu propagandu o postupku s domobranima i dokaz da se s njima postupa bolje, nego što su zaslužili”.¹⁴⁴

9. Zaključak

U totalitarnom komunističkom sustavu SFRJ izvještajno sigurnosni sustav djeluje u svim dijelovima društva i države. Kroz ovaj rad prikazano je kako je jugoslavenska komunistička vlast provodila represiju, koji su bili njezini počeci, na koje se sve načine provodila te kako je sve to

¹⁴³ TANJUG - Telegrafaska agencija nove Jugoslavije – službena novinska agencija u Jugoslaviji

¹⁴⁴ Isto, str. 66.

bilo prikazano. Službe su imale svoje suradnike i u partijskim strukturama, bilo one koji su dobrovoljno radili za njih, ili one koji su na neki drugi način bili prisiljeni na suradnju. Od strane tajnih službi nije bio pošteđen nitko, osim najužeg kruga najviših partijskih dužnosnika, koji su bili oslobođeni svake odgovornosti i mogućnosti da Službe nad njima vrše bilo kakav nadzor. Vršili su snažnu represiju nad vlastitim, drugačije mislećim stanovništvom, kako u zemlji tako i u inozemstvu. Službe su se bavile ne samo zaštitom države nego i borbom protiv vanjskih i unutarnjih neprijatelja. UDB-a se uvlačila u svakodnevni život ljudi te je posjedovala dosjee o gotovo svakome. Stalni nadzor i represija obilježje su Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Tajne su se službe na brutalan način odnosile prema svojim protivnicima. Ovim je radom prikazano kako je jugoslavenska komunistička vlast čuvala svoju vlast na temelju likvidacije i stalne represije nad jugoslavenskim narodom. Ljudi su likvidirani bez ikakvog suđenja, zbog najbanalnijeg razloga kao što je bila sumnja. Toliko su pokušali očuvati svoju vlast da su tijekom svoga rada ubili/optužili/oteli više stotina tisuća osoba, a za UDB-ine zločine nitko nikada nije odgovarao. UDB-a je svoje akcije provodila uglavnom u inozemstvu, dok u zemlji uglavnom nisu provođeni zločini ubijanja, osim masovnih ubojstava krajem Drugog svjetskog rata. Na taj su način pokušavali skriti svoje djelovanje od očiju javnosti, a ono što je UDB-a radila, u stvari je bila javna tajna. Svi su znali kakva ih sudbina očekuje ako dođu pod UDB-ino oko. Državni je aparat pazio što pišu novine i javlja radio, jer su ti mediji bili prošireniji, a osobito se pazilo na moguće prenošenje negativnih napisa o Jugoslaviji iz inozemstva. Presude za politički kriminal objavljujane su u novinama uglavnom u crnoj kronici. Na taj se način namjerno izjednačavao politički protest s običnim kriminalom, a opozicija i disidenti s kriminalcima. Isticanje potrebe postojanja političke oporbe, višestranačkog političkog sustava, održavanja slobodnih i demokratskih izbora, traženje zaštite slobode misli kao i traženje osobnih sloboda i prava bile su zabranjene, tabu teme u SFRJ, zbog kojih su mnogi proveli znatne dijelove svojih života robijajući u jugoslavenskim zatvorima, a mnogi su i svoje živote izgubili. Bi li se Tito održao tako dugo na vlasti da nije imao tajnu političku policiju u svojim rukama, možemo samo pretpostavljati. Međutim, sa sigurnošću možemo tvrditi da su tajne sigurnosne službe imale najveću ulogu u održavanju komunističkoga režima i održavanju „reda“ u državi, a činjenica da većina udbaša nikada nije i neće odgovarati za počinjene zločine, priča je za sebe.

10. Popis literature

- 1) Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, Zagreb, 2003.

- 2) Akrap, Gordan, *Specijalni rat: sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja*, Zagreb, 2012.
- 3) Čapo, Hrvoje, *Kraljevina čuvara - Represivni aparat monarhističke Jugoslavije na području hrvatskih zemalja (1918. - 1941.)*, Zagreb, 2015.
- 4) Grbić, Čedo, *Samoupravljanje i država u razvoju socijalističkog samoupravnog sistema u Jugoslaviji*, Crna knjiga komunizma, Neven Štimac, Pariz/Zagreb, 1975.
- 5) Jura, Ana, *Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj-kolovoz 1945. godine*, Zagreb, 2011.
- 6) Jurčević, Josip, *Koncepcija i djelovanje jugoslavenske komunističke strukture za osvajanje obrazovnog i kulturnog sustava u hrvatskoj 1944. i 1945. godine*, 2014.
- 7) Jurišić, Jelena; Šapit, Marko, *Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija*, Pregledni članak, Vol. XLII, 2005.
- 8) Kovač, Svetko, Dimitrijević, Bojan, Popović, Irena, *Slučaj Ranković: iz arhiva KOS-a*, Zagreb, 2016.
- 9) Krišto, Jure, *Partija, UDBA i svećenička udruženja*, Zagreb, 2014.
- 10) Letica, Slaven; Jankelevitch, Vladimir, *Vječni titoizam i ljudožderska politika: je li istina onoliko dobra koliko je istinita?*, Zagreb, 2016.
- 11) Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 2003.
- 12) Mijatović, Anđelko, Bruno Bušić, *Prilog istraživanju života i djelovanju (1939.-1978.)*, Zagreb, 2010.
- 13) Nikolić, Kosta, *Obračun Titova režima s jugoslavenskim monarhističkim protukomunističkim snagama na kraju Drugog svjetskog rata*, Beograd, Republika Srbija, ČSP, br. 3., 631.-650., 2012.
- 14) Omerza, Igor, *HRB, Fenix i Udbe: slučaj Stjepana Crnogorca*, 2014.
- 15) *Slučaj Đureković, Smrtonosne knjige o Titu*, urednici Boris Rašeta i Alen Galović, Zagreb, 2013.
- 16) Spehnjak i Cipek, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.*, god 39., br. 2., 249.-513., 2007.
- 17) Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006.
- 18) Radelić, Zdenko, *Pripadnici Udbe u Hrvatskoj osuđeni zbog Informbiroa*, Izvorni znanstveni članak, Zagreb, 2010.
- 19) Šarić, Tatjana, *Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od*

- 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća*, Zagreb, 2015.
- 20) *Udbini tajni popisi "državnih neprijatelja": s "ekstremnom neprijateljskom emigracijom" rušili su partijsku državu*, urednik Damir Šimić, Zagreb, 2014.
- 21) Višnar, Fran, *Špijunaža i kontrašpijunaža*, Zagreb, 1991.
- 22) Vukušić, Bože, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb, 2001.
- 23) Žunec, Ozren; Domišljanović, Darko, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske*, Zagreb 2000.

Internet izvori:

1. <https://dalicom.eu/tajni-izvjestaji-udbe-ovo-su-hrvati-koje-su-spijunirali/?print=pdf>
2. <http://povijest.hr/nadanasnjidan/prvi-politicki-kaznjenici-na-golom-otoku-1949/>
3. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32694>